

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΕΤΟΣ ΝΑ' • ΤΕΥΧΟΣ 6 • ΙΟΥΝΙΟΣ 2001



ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου

σελ. 3-5

ΔΗΨΙΣ ΚΑΙΡΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδοϋίου

σελ. 6-7

«ΕΠΟΜΕΝΟΙ ΤΟΙΣ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΑΣΙ...»

Ἀριστομένους Κ. Ματσάγγα

σελ. 8-10

Η ΣΥΓΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΜΕΓΕΘΟΣ

Προσβυτέρου Ἀδαμαντίου Αἰγυοσιτίδη

σελ. 11-14

ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΟΥ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Πρωτοπροσβυτέρου Δημητρίου Β. Τζέρπου

σελ. 15-20

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΗΛΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΘΑΝΟΝΤΩΝ ΑΒΑΠΤΙΣΤΩΝ ΒΡΕΦΩΝ

Ξενοφάντος Παπαχαράλαμπος, Ἐπιμ. Καθηγ. Πανεπιστημίου

σελ. 21-24

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΥ Ο ΚΑΙΡΟΣ... ΒΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΣΑΒΒΑΤΟΥ

Προσβυτέρου Κωνσταντίνου Ν. Καλλιανῶ

σελ. 25-26

1950 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Χ. Χρυσοστόμου

σελ. 27-28

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

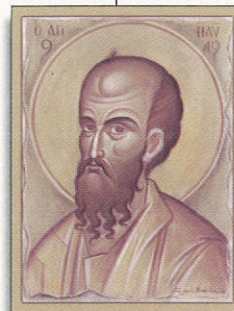
Ἀρχιμανδρίτου Χρυσοστόμου Τριανταφύλλου

σελ. 29

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ

σελ. 30-31

ΕΞΟΦΥΛΛΟ



«Ἅγιος Παῦλος»
Ἔργο τοῦ Ἀγιογράφου
Βλασίου Τσοτσάνη

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Μηνιαῖο περιοδικὸ γιὰ τοὺς ἱερεῖς

Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21 ΑΘΗΝΑ

Τηλ.: 72.18.308, Fax: 72.18.336

Διεύθυνση Διαδικτύου τῆς Ἐκκλησίας

<http://www.ecclesia.gr>

Ἡλεκτρονικὴ διεύθυνση:

e-mail: iera-synodos@ecclesia.gr

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ

τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
κ.κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ἰπὸ τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων
τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς
Ἰγηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ

Ἀρχιμ. Ἀγαθάγγελος Χαραμαντίδης

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου
Ὁμότ. Καθηγητῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν
Τακτικὸ μέλος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Εὐάγγελος Π. Λέκκος

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἀριστομένης Ματσάγγας, Διδάκτωρ Παν/μίου

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χρήστος Καραγιάννης, Μ.Θ.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ - ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΒΕΕ

Ἀσκληπιοῦ 80, 114 71 Ἀθήνα

Τηλ. 36.24.728, 36.01.605 - Fax: 36.01.679

web site: www.papanikolaou.gr

Ἡ πολιτιστικὴ διάστασις τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου

Τοῦ Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου

Τὸ προηγούμενον ἄρθρον μας καταλήξαμε ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ ἱερός κληρὸς – αὐτονοήτως ὑπὸ τὶς εὐλογίες καὶ ὁδηγίες τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἠγεσίας του – καλεῖται νὰ ἀγωνισθῆ γιὰ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς πολιτισμικῆς ἀτμοσφαιράς. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῆ μὲ τὴν καταπολέμησιν καὶ ἐξάλειψιν τῶν συμπτωμάτων τῆς πολιτιστικῆς νόσου καὶ τοῦ πολιτισμικοῦ ἐκφυλισμοῦ. Ἀλλὰ γεννῶνται τὰ ἐξῆς δύο ἐρωτήματα: Πρῶτον, μήπως τὸ νὰ ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοὺς κληρικούς νὰ προωθοῦν ἐμπράκτως τὴν πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον σημαίνει ἐκκοσμίκευσιν, πὺν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ κύριον καὶ γνήσιον ποιμαντικὸν ἔργον; Δεύτερον, Ἐὰν οἱ κληρικοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ, ποιές εἶναι οἱ θεωρητικῆς δεοντολογικῆς ἀρχῆς καὶ δειγματοληπτικῶς οἱ πρακτικῆς κατευθύνσεις καὶ ἐνέργειες, πὺν διαμορφώνουν τὴν πολιτιστικὴν διάστασιν τῆς ποιμαντικῆς ἀποστολῆς; Ἀπάντησιν στὸ πρῶτον ἐρώτημα δίδομεν κατωτέρω, ἐνῶ ἀπάντησιν στὸ δεύτερον ἐρώτημα θὰ δώσωμεν στὸ ἐπόμενον ἄρθρον μας.

*

Αὐτονοήτως, οἱ κληρικοὶ μας πρέπει νὰ πυρπολοῦνται ἀπὸ ζῆλον γιὰ τὸν πρωτογενῆ σκοπὸν τῆς ποιμαντικῆς ἀποστολῆς των, πὺν ἀποβλέπει στὸ νὰ εἶναι ἱεραργοὶ καὶ «οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ» καὶ νὰ ἔχουν ὡς κύριον στόχον τοὺς τὴν σωτηρίαν τῶν ποιμανομένων. Μὲ τὸ κατηχητικόν, κηρυκτικὸν καὶ πρὸ πάντων μυσταγωγικὸν ἔργον τοὺς οἱ φο-

ρεῖς τῆς ἱερωσύνης πρέπει νὰ ὑποβοηθοῦν τὰ πνευματικὰ τέκνα τοὺς νὰ βρίσκουν μέσα στὸ πνευματικὸν ἰατρεῖον καὶ θεραπευτήριον τῆς Ἐκκλησίας τὴν λύτρωσιν των καὶ νὰ ὁδηγοῦνται στὴν προσωπικὴν «μέθεξιν» καὶ συμμετοχὴν αὐτῶν στὴν μυστικὴν ζωὴν τοῦ Κυρίου, ἢ ὅποια συνεχίζεται μέσα στὴν μυστηριακὴν καὶ λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς μὲ τὸ ἁγιαστικὸν ἔργον τοὺς πρέπει νὰ ὁδηγοῦν τοὺς πιστοὺς στὸ νὰ ἐπαναλαμβάνουν μὲ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον: «Χριστῶ συνταφῆναί με δεῖ, Χριστῶ συναναστῆναι, συγκληρονομηῆσαι Χριστῶ, υἱὸν γενέσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτὸν» (Migne E.P. 35, 785). Ἴδου διατὶ ἡ ἀξιοποίησις τοῦ ἀναγωγικοῦ καὶ μυσταγωγικοῦ στοιχείου τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ τελικὸν αἴτιον ὄλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσπαθειῶν, οἱ ὁποῖες εἰς τελικὴν ἀνάλυσιν – πρέπει νὰ – ἀποβλέπουν στὸ νὰ «μορφωθῆ ὁ Χριστός» μέσα μας (Γαλ. δ', 19).

Ἐπομένως τὸ ποιμαντικὸν ἔργον δὲν πρέπει νὰ χάνη ἀπὸ τὸ ὀπτικὸν του πεδίου τὸν κύριον πρωτογενῆ σκοπὸν του καὶ νὰ περιορίζεται εἰς αὐτόνομη ἐκκοσμηκευμένην πολιτιστικὴν δρᾶσιν, ἢ ὅποια θὰ λησμονῆ ὅτι οἱ σπόροι τῶν πολιτιστικῶν ἔργων φθάνουν σὲ πλήρη ἄνθησι καὶ ἑκατονταπλασίονα καρποφορίαν μόνον, ὅταν ποτίζωνται ἀπὸ τὴν οὐράνια δροσιὰ τῆς θείας Χάριτος.

Ἡ ἀνωτέρω τελευταία φράσις μας, πὺν ἀναφέρεται στὸ σημεῖον ἐπαφῆς τοῦ ποιμαντικοῦ

καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ ἔργου, ἐπισημαίνει ὅτι δὲν δικαιολογοῦνται ἐκεῖνοι, ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι κατ' ἀρχὴν ἢ τυχὸν συμμετοχὴ τῶν κληρικῶν σὲ πολιτιστικὲς πρωτοβουλίες καὶ ἐπιδιώξεις θὰ ἐσήμαινεν ἐκκοσμίκευσιν τοῦ ποιμαντικοῦ των ἔργου. Οἱ προβάλλοντες τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν παραθεωροῦν ὅτι ἡ γνησιότης τῆς πρωτογενοῦς κατακόρυφης πρὸς τὸν οὐρανὸν πορείας τῆς Ἐκκλησίας ἐξασφαλίζεται καὶ πιστοποιεῖται μόνον, ἐὰν τὸ πρὸς τὰ ἄνω κατευθυνόμενον ποιμαντικὸν ἔργον Αὐτῆς ἀκολουθῆται ἀπὸ τὸ δευτερογενὲς μὲν, ἀλλ' ἀναγκαῖον συνοδεῦον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιφαινόμενον τῶν ὀριζοντίων προσανατολισμῶν καὶ ἐπιγείων ἐνδιαφερόντων αὐτῆς. Μάλιστα, ὅσον τὸ ποιμαντικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγει κατακορύφως σὲ ὑψηλότερες οὐράνιες σφαῖρες, τόσον διευρύνεται ὁ ὀρίζων καὶ τὸ ὀπτικὸν πεδίου πρὸς τὴν ὀριζοντίαν κατευθύνειν γιὰ νὰ γίνωνται συνειδητὲς οἱ κοινωνικὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ὑγιεῖς πολιτιστικὲς ἐπιδιώξεις αὐτῶν, γιὰ τίς ὁποῖες πρέπει οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας νὰ δεικνύουν ἰδιαιτέραν εὐαισθησίαν καὶ νὰ συντελοῦν κατὰ τὸ δυνατόν στὴν θεραπείαν καὶ ἱκανοποίησιν αὐτῶν.

Ποιμένες καὶ ποιμαινόμενοι μέσα εἰς μίαν ζωντανὴν ἐνορίαν πρέπει νὰ ἔχουν οἰκειωθῆ καὶ ἀξιοποιήσῃ τὸ μήνυμα, ὅτι τὸ ὄρατὸν μέσα στὴν θεανθρώπινη Ἐκκλησίαν «μυστήριον τοῦ θελήματος» τοῦ Θεοῦ «κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο... ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. α', 10), καθίσταται ἐνεργὸν καὶ ὄρατὸν στὸ ὀρθόδοξον ἀγιαστικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Ἐφ' ὅσον ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει θεανθρώπινον χαρακτήρα καὶ εἶναι, – κατὰ τὴν διατύπωσιν καὶ τοῦ ἀγίου Εἰρηναίου, ποὺ ἐπαναλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπ. Παύλου – ἡ «ἀνακεφαλαίωσις» τῶν πάντων, ἐγκλιματίζοντας στὸ οἰκολογικὸν περιβάλλον τῆς καὶ αὐτὴν τὴν χοϊκὴν φύσιν, ἐξηγεῖται διατί, ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἀνθρώπινα, κοσμικά, ἐθνικά καὶ καθ' ὅλου ἱστορικά αὐτῆς

στοιχεῖα, εἶναι ἐνότης στὴν ποικιλίαν καὶ κατὰ τρόπον ἀρμονικὸν εὐλογεῖ καὶ ἐνοφθαλμίζει στὴν πολυέδρη καὶ πολύπτυχη ἐμπειρίαν καὶ πνευματικὴν τῆς διόσφαιραν διαφορετικὲς τοπικὲς πολιτιστικὲς παραδόσεις, νέες μορφὲς ἐκφράσεως, νέα ὁμόλογα, ὁμογενῆ ἢ ὁμοιογενῆ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τόπους, χρόνους καὶ λαοὺς ἀποτελοῦν ἰσοδύναμα ὀστράκινα πολιτισμικὰ σκεύη τοῦ οὐρανοῦ θησαυροῦ τῆς, καθὼς ἀναχωνεύονται στὴν πυρακτωμένην πνευματικὴν κάμινόν τῆς καὶ δέχονται ἐπάνω τους τίς ἀνταύγειες τῆς ἄκτιστης ἐνεργείας τοῦ Θεωρείου φωτός. Τὸ φῶς αὐτὸ στὸ πολιτιστικὸν πρῶσιμα ὑφίσταται τρόπον τινὰ φασματοσκοπικὴν ἀνάλυσιν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιάσῃ ὅλα τὰ θαυμάσια χρώματα τῆς ἰριδος, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ Ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ – καὶ ἰδίως τοῦ Βυζαντινοῦ – πολιτισμοῦ.

Ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἔχωμεν τονήσει, ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, κατευθυνόμενα ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργοὺς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ἡγεσίαν των – εἶναι δυνατόν νὰ – εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν σκαπανεῖς τοῦ ὑγιοῦς πολιτισμοῦ. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ – πρέπει νὰ – καθοδηγοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀξιοποιοῦν τὸ ἐπικρατοῦν στὸν δημοκρατικὸν περιγυρον αἴτημα περὶ «λαϊκῆς κυριαρχίας», κατὰ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συνδιαμορφώσουν τὸ «κράτος τοῦ πολιτισμοῦ» (Kulturstaat). Πρέπει μὲ σχετικὴν καθοδήγησιν καὶ ἐνθάρρυνσιν ἐκ μέρους τῶν Ἱεραρχῶν καὶ τῶν Ἱερέων νὰ καταστῆ σὲ ὅλες τίς ἐνορίες κοινὴ συνείδησις, ὅτι μέσα στὶς ὑπάρχουσες ἢ ἐπιδιωκτέες δημοκρατικὲς καὶ ὄχι ὀλοκληρωτικὲς δομές, δὲν εἶναι δυνατόν τὰ ἀναριθμητὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἢ οἱ Ποιμένες τους ἢ οἱ ἐντεταλμένοι ἐκπρόσωποί τους εἶτε νὰ ἀποκλείωνται ἢ καὶ νὰ ἐκδιώκωνται, εἶτε ἐξ αἰτίας ἀξιόμειπτης ἀδρανεῖας ἢ ὀλιγωρίας των νὰ ἀπέχουν ἀπὸ διάφορα πολιτιστικὰ κέντρα προγραμματισμοῦ καὶ λήψεως ἀποφάσεων, ἀπὸ συλλογικὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἀπὸ εἰδικὰ

νομαρχιακά ή δημοτικά συμβούλια, από επιστημονικά σωματεία, από φοιτητικούς συλλόγους, από μαθητικές κοινότητες, από λαϊκές πολιτιστικές συνελεύσεις, από ραδιοτηλεοπτικά συμβούλια, από επιτροπές ραδιοφωνικών ή τηλεοπτικών προγραμμάτων, από παιδαγωγικά συμβούλια και ινστιτούτα, από τη διοίκηση των ιδρυμάτων της κοινωνικής προνοίας, από οικολογικές εξορμήσεις, από αγροτοβιομηχανικούς συνεταιρισμούς, από πολλά θεσμοθετημένα κρατικά ή ήμικρατικά ή ιδιωτικά συλλογικά όργανα, των οποίων έμπυκωτές είναι ή πρέπει να είναι αυτόνοσήτως οί κατά τόπους Ίεράρχες. Γενικώς, έπαίοντα ζωντανά μέλη των ένοριών πρέπει να ένθαρρύνωνται να κατέχουν την άρμόζουσαν θέσιν σέ διάφορους συλλογικούς πολιτιστικούς φορείς, για να ύποβοηθοϋν τις καλοπροαίρετες πνευματικές δυνάμεις να ύπερισχύουν έναντι των διασπαστικών κεντροφυγών και να συντελοϋν στην έξουδετέρωσιν όποιασδήποτε άντροθοδόξου και άντιχριστιανικής ιδεολογικής «μαφίας» και της διαβρωτικής δράσεως των διαφόρων «νονών» του πνευματικού άποπροσανατολισμοϋ και του πολιτιστικού έκφυλισμοϋ (πρβλ. περ. «Έκκλησία» 1 Δεκ. 1998, σ. 882).

Ίδιαίτερος ή νεολαία, πού είναι συνδεδεμένη μέ την ζωή της Ί. Αρχιεπισκοπής Αθηνών, των Ί. Μητροπόλεων και των ένοριών τους πρέπει να δεχθοϋν διά του κατηχητικού και ποιμαντικού έργου τά κατάλληλα έρεθίσματα και την άναγκαία καθοδήγησιν, για να κατανοήσουν ότι έκ των τάξεων αυτής πρέπει να άναδειχθοϋν στο μέλλον χριστιανοί σκαπανείς του ύγιους πολιτισμοϋ ήρωες της άλληλεγγύης και άληθινής άγάπης· σάφρονες πολιτικοί σκαπανείς των θετικών και πνευματικών έπιστημών· φρουροί του οικολογικού περιβάλλοντος, της βιοσφαίρας, των βιοτόπων και των οικοσυστημάτων· φωτισμένοι σκαπανείς του Διαδικτύου και της ψηφιακής Τεχνολογίας· έκπρόσωποι του ύγιους όλυμπιακού και άθλητικού πνεύματος· έμπνευστές των μεγάλων τεχ-

νικών έργων· χριστιανοί διηγηματογράφοι, ποιηταί, θεατρικοί συγγραφείς, σεναριογράφοι, συνθέται, κριτικοί, αρχιτέκτονες, ζωγράφοι, σχεδιασταί, γλύπται, χαράκται κλπ. (Ευαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Οικόδομοι πολιτισμοϋ*, Αθήναι 1962, σσ. 210-218). Ό γράφων πάντοτε φέρει στο νοϋν του ό,τι πρò 40 περίπου ετών έγγραφεν σχετικώς ό γνωστός διακεκριμένος άγιορείτης μοναχός π. Θεόκλητος Διονυσιάτης. Μέ ένάργειαν έχει έπισημάνει τά εξής: «*Η ζωή κυλά, μεταμορφοϋται διαρκώς. Ό Σατανάς άλλάσσει μορφάς, διά να άπατήση ψυχάς; Άπό κοντά και ή Έκκλησία. Άσκει έπιρροήν ό φθείρων κινηματογράφος; "Άς τόν χρησιμοποιήση και ή Έκκλησία πρòς άμυναν. Ένεφανίσθη τό παρακολουθοϋν την ζωήν των τέκνων της ραδιοφωνον μέ την συνεχή πρόκλησιν; "Άς έκμεταλλευθή και ή Έκκλησία τά ήχητικά κύματα, πολεμοϋσα τόν γεώδη έρωτα διά του θείου και πνευματικού. Έκδίδουν τά όργανα του Σατανά έφημερίδας, βιβλία, περιοδικά; "Άς ματαιώνωμεν τό έργον του μέ τό ίδιον μέσον και ήμείς. Τραγούδια διαβολικά αυτοί; Τραγούδια του Θεοϋ ήμείς. Χορούς πορνικούς αυτοί; Χορούς έν Έκκλησία ήμείς. Εισδϋουν εις τά σπίτια "του άρπάσαι πτωχόν;". Πρώτοι ήμείς. Είς τό Πανεπιστήμιον αυτοί; Έκει και ήμείς. Παντοϋ, να άντιδράσωμεν μέ τούς καλούς χριστιανούς διδασκάλους και νέους μας. Να κτυπήσωμεν τό κακόν, όπου ύπάρχει. Είς τά σχολεία, εις τά νοσοκομεία, εις τās φυλακάς, εις τά κέντρα. Η εποχή μας είναι οργανωτική. Να άναμιχθώμεν παντοϋ, έγκεντρίζοντες τά άγριέλαια εις καλλιέλαια. Και εις την πολιτικήν; Ναι. Όχι να κάμωμεν τόν Χριστιανισμόν πολιτικήν, αλλά να έκχριστιανίσωμεν την πολιτικήν» (Θεοκλήτου μοναχοϋ Διονυσιάτου, *Περì Μάρθας και Μαρίας*, περ. «Άγιορειτική Βιβλιοθήκη», έτος 1962, σ. 153). Μέ άλλους λόγους πρέπει ή Έκκλησία, ακολουθοϋσα την μακραίωνα παράδοσίν της, να προωθήση την άνάπτυξιν όλων των πτυχών και έκφάνσεων του ύγιους χριστιανικού πολιτισμοϋ.*

ΘΕΜΑΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΛΗΨΙΣ ΚΑΙΡΟΥ

Τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδούλου

«Καιρός» λέγεται ἡ εἰδικὴ προσευχή, τὴν ὁποῖαν λέγει ὁ μέλλων νὰ λειτουργήσῃ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος. «Καιρός», ἐπίσης, λέγεται ἡ ἐκζήτησις ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν ἱεροψαλτῶν εὐχῆς καὶ εὐλογίας παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως, ὅταν πρόκειται αὐτὸς νὰ παρίσταται κατὰ τὴν ἱεουργίαν, εἴτε λειτουργῶν εἴτε χοροστατῶν ἀπὸ τοῦ Θρόνου.

α) «Καιρός» ὑπὸ ἱερέων καὶ διακόνων μὴ ὄντος Ἐπισκόπου

Καὶ περὶ μὲν τῆς λήψεως «Καιροῦ» πρὸ τῆς Θ. Λειτουργίας, μὴ ἀναμενομένου τοῦ Ἐπισκόπου, διαλαμβάνει τὰ δέοντα τὸ «Ἱερατικὸν» (ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1987, σελ. 39). Ὁ «Καιρός» οὗτος –κατὰ τὰ παραδεδομένα– λαμβάνεται εἰς τὸν Σολέαν, κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Ὁρθρου, τῶν βημοθύρων ὄντων κεκλεισμένων. Ἐκεῖ μεταβαίνουν, ἐξερχόμενοι τοῦ Ἁγίου Βήματος ἐκ τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν θυρῶν, οἱ μέλλοντες νὰ ἱεουργήσουν ἱερεῖς καὶ διάκονοι, ψαλλομένων τῶν *Καθισμάτων* τοῦ Ὁρθρου. Οὗτοι φέρουν ράσον μακρὸν καὶ τὰ διάσημα τοῦ ὀφφικίου των, ἥτοι σταυρὸν καὶ ἐπανωκαλύμμαυχον, ἐὰν εἶναι ἀρχιμανδριῖται, ἢ μόνον σταυρὸν, ἐὰν εἶναι πρωτοπρεσβύτεροι, ἢ ἐπανωκαλύμμαυχον, ἐὰν εἶναι Σύγκελλοι ἢ ἀπλοὶ ἱερομόναχοι (βλ. *Κανονισμὸν* ὑπ' ἀριθμ. 142/99 «Περὶ ἀπονομῆς ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος»). Οὗτοι προσέρχονται πρῶτον πρὸ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Θρόνου καὶ

ποιοῦν ἐκεῖ σχῆμα, ἐκζητοῦντες εὐλογίαν παρὰ τοῦ σωματικῶς ἀπόντος Ἐπισκόπου των, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔρχονται πρὸ τῶν Ἁγίων Θυρῶν (τῆς Ὁραίας Πύλης) καὶ ἄρχονται τῆς Ἀκολουθίας τοῦ «Καιροῦ». Εἰς τὸ «Καὶ νῦν... Τῆς εὐσπλαχνίας τὴν Πύλην...» ἀνοίγονται τὰ βημόθυρα καὶ ἄρχεται ἡ κατὰ σειράν προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων τοῦ τέμπλου, παρὰ πάντων τῶν λαμβανόντων τὸν «Καιρὸν» μὲ τὴν σειράν των. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς προσκυνήσεως ἐκάστης ἐκ τῶν 4 εἰκόνων τοῦ τέμπλου, μετὰ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ εἰδικοῦ δι' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν τροπαρίου, ἔρχονται ἅπαντες καὶ πάλιν πρὸ τῶν Ἁγίων Θυρῶν, ἀποκαλύπτονται καὶ ἐκεῖ ὁ πρῶτος τῆ τάξει λέγει τὴν εὐχὴν «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐξαπόστειλον...». Τὸ ὀρθὸν εἶναι νὰ λέγεται ἡ εὐχὴ αὐτὴ εἰς πρῶτον ἐνικὸν πρόσωπον, δηλ. «ἐνίσχυσόν με» καὶ ὄχι «ἐνίσχυσον ἡμᾶς», καὶ τοῦτο διότι ἕνας πάντοτε εἶναι ὁ θύτης, ὁ τελῶν τὴν ἀναίμακτον ἱεουργίαν. Οἱ συλλειτουργοῦντες ἀπλῶς συμπαρεδρεύουν. Μὲ τὸ «Δι' εὐχῶν» εἰσέρχονται ἅπαντες πάλιν διὰ τῶν πλαγίων θυρῶν εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, προσκυνοῦν τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ ἀπέρχονται διὰ νὰ ἐνδυθοῦν τὰ ἄμφιά των. Εἰς ὀρισμένας τοπικὰς Ἐκκλησίας οἱ ἱερεῖς προσκυνήσαντες τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἀσπάζονται ἀλλήλους λέγοντες τὸ «ὁ Χριστὸς ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν». Πρόκειται γιὰ εὐλαβῆ καὶ συμβολικὴν συνήθειαν, τὴν ὁποῖαν οἷς συνιστᾷ.

β) «Καιρός» ὑπὸ ἱερέων καὶ διακόνων κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀρχιερέως

Ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ ἢ νὰ χοροστατήσῃ Ἀρχιερεὺς, οἱ ἱερεῖς δὲν λαμβάνουν μόνοι τῶν «Καιρὸν», οὔτε ἐνδύονται τὰ ἄμφιά τῶν, ἀλλ' ἀναμένουν τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀρχιερέως εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ. Ἀπλῶς ἕνας ἱερεὺς φορεῖ ἐπιτραχήλιον καὶ λέγει τὰς ἐκφωνήσεις μέχρι τῆς ὥρας ταύτης. Καὶ οὗτος εὐθὺς ὡς ἀντιληφθῆ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἐπισκόπου, ἀποβάλλει τὸ ἐπιτραχήλιον καὶ σπεύδει καὶ αὐτὸς πρὸς ὑποδοχὴν του εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ. Τὸ πῶς ἴστανται οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ διάκονοι ἐκεῖ διὰ νὰ ὑποδεχθῶν τὸν Ἐπίσκοπον καὶ τὸ πῶς ἐν συνεχείᾳ, τοῦ Ἐπισκόπου περιβληθέντος Μανδύαν καὶ λαβόντος παρὰ τοῦ πρώτου τῆ τάξει ἱερέως τὴν Ράβδον, εἰσέρχονται ἅπαντες κατὰ τάξιν εἰς τὸν Ναὸν καὶ παρατάσσονται εἰς τὸν Σολέαν, καθὼς καὶ περὶ τῆς εὐλογίας τοῦ Ἀρχιερέως πρὸς τὸν λαόν, τῶν ἱεροψαλτῶν ψαλλόντων τὸ «Εἰς πολλὰ ἔτη...», διαλαμβάνει λεπτομερῶς ἢ «Τάξις...», τὴν ὁποίαν προσφάτως ἐξεδώσαμεν, εἰς τὰς σελ. 5-9. Διὰ τοῦτο παρέλκει ἐδῶ ἢ ἐπανάληψίς τῶν.

Ὅμως, κρίνομεν ἐπάναναγκες νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ ὅσα ἀκολουθοῦν μετὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Ἐπισκόπου εἰς τὸν Θρόνον καὶ τὴν προσέλευσιν τῶν κληρικῶν πρὸς ἐκκλήτησιν εὐχῆς καὶ ἀσπασμὸν τῆς χειρός του, ἐπειδὴ, παρὰ τὴν «Τάξιν...», μερικοὶ κληρικοί μας ἐξακολουθοῦν νὰ δημιουργοῦν ἀταξίαν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Μόλις, λοιπόν, ὁ Ἐπίσκοπος ἀνέλθῃ εἰς τὸν Θρόνον, ἀμέσως κινοῦνται πρὸς αὐτὸν μὲ τὴν σειρὰν τῶν οἱ ἱερεῖς καὶ διάκονοι διὰ νὰ λάβουν τὸν «Καιρὸν», κατὰ ζεύγη, εἷς ἱερεὺς καὶ εἷς διάκονος ἐξ ἀριστερῶν του, κατὰ τὴν τάξιν τῶν πρεσβείων. Πρῶτος δηλ. ἔρχεται ὁ πρῶτος τῆ τάξει ἱερεὺς, ἔχων ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ τὸν πρῶτον

διάκονον. Ταυτοχρόνως καὶ οἱ δύο ποιοῦν μετάνοιαν μίαν καὶ πρῶτος ὁ ἱερεὺς ἀσπάζεται τὴν δεξιὰν τοῦ Ἐπισκόπου, ἀκολουθεῖ πράττων τὸ ἴδιον ὁ διάκονος καὶ πάλιν ἀμφοτέροι συγχρόνως ποιοῦν ἄλλην μίαν μετάνοιαν καὶ σχῆμα καὶ ἀποχωροῦν ταυτοχρόνως, εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ἐνῶ ὀπισθεν αὐτῶν ἔρχεται τὸ ἐπόμενον ζεῦγος, ἱερέως-διακόνου. Μερικοὶ ἱερεῖς μὴ γνωρίζοντες τὴν τάξιν ἀσπάζονται τὴν χεῖρα τοῦ Ἀρχιερέως, δὲν ἀναμένουν τὸν παραπλεύρως ἰστάμενον διάκονον ἢ ἱερέα καὶ κινοῦνται νὰ φύγουν μόνοι τῶν. Ἡ ἀταξία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ συνεχισθῆ. Ὅταν τελειώσουν οἱ διάκονοι, τὴν θέσιν τῶν παίρνουν οἱ ἀπομένοντες ἱερεῖς μὲ τὴν σειρὰν τῶν.

Ἡ τάξις αὐτὴ τηρεῖται καὶ εἰς τὸν Ἑσπερινὸν ἀπαραλλάκτως.

γ) «Καιρός» ὑπὸ τῶν ἱεροψαλτῶν

Μετὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους, «Καιρὸν» λαμβάνουν καὶ οἱ δύο ἱεροψάλται (Πρωτοψάλτης καὶ Λαμπαδάριος) ταυτοχρόνως, ἰστάμενοι καὶ αὐτοὶ ἐνώπιον τοῦ Θρόνου, ὁ μὲν Πρωτοψάλτης ἐκ δεξιῶν καὶ ὁ Λαμπαδάριος ἐξ ἀριστερῶν του. Οὗτοι φέροντες τὰ ρῆσα τῶν, ποιοῦν ταυτοχρόνως μίαν μετάνοιαν, καὶ μὲ τὴν σειρὰν του ἕκαστος ἀσπάζονται τὴν δεξιὰν τοῦ Ἐπισκόπου, καὶ πάλιν ταυτοχρόνως ποιοῦν μετάνοιαν καὶ σχῆμα καὶ ἀπέρχονται ἕκαστος εἰς τὸ στασίδιόν του. Τὸ αὐτὸ πράττων ἐν συνεχείᾳ καὶ οἱ βοηθοὶ τῶν.

Ἐὰν δὲν παρίσταται Ἐπίσκοπος, οἱ ἱεροψάλται λαμβάνουν «Καιρὸν» παρὰ τοῦ ἐφημερίου ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Βήματος, πρὶν καταλάβουν τὰ στασίδιά τῶν, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὅρθρου ἢ τοῦ Ἑσπερινοῦ.

Εὐλαβῆς εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ ἀσπάζονται, μετὰ τοὺς ἱεροψάλτας, τὴν δεξιὰν τοῦ Ἐπισκόπου καὶ οἱ κ.κ. Ἐπίτροποι, καθὼς καὶ οἱ Ἀναγνώσται ἢ οἱ Ὑποδιάκονοι.

«Ἐπόμενοι τοῖς ἁγίοις Πατράσι...»

Τοῦ Ἀριστομένου Κ. Ματσάγγα, Δρ. Ἱατρικῆς, Θεολόγου-Ἱατροῦ

Η Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει τὴ συνείδηση ὅτι ἀποτελεῖ τὴν αὐθεντικὴ συνέχεια τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι παραμένει πιστὴ στὸ πνεῦμα τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἐνῶ ἀμφισβητεῖ στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό καὶ στὸν Προτεσταντισμὸ τὴν πιστότητα αὐτὴ πρὸς τὴν κοινὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, θέτει δὲ ὡς βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὴ συνάντηση τῶν τριῶν ιστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν κοινὴ αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

Ὁ ἰδιαίτερος σεβασμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς ἀδιαρέτου Ἐκκλησίας προσδιορίζει ὄχι μόνον τὴν ἰδιαιτερότητά της ἔναντι τῶν ἄλλων ιστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴ βαθύτερη συνείδηση τῆς καθολικότητάς της. Ἡ συνείδηση αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν χριστοκεντρικὴ ὄντολογία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία σαρκῶνεται στὸν χρόνον καὶ στὴν ἱστορία ὡς μία προέκταση τοῦ ἐνὸς «σώματος Χριστοῦ». Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ ἱερὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας κατανοεῖται ὄχι βεβαίως μόνον ὡς ἓνα συγκροτημένο σύστημα ἀρχῶν ἢ ἰδεῶν, οἱ ὁποῖες συνθέτουν τὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ὡς μία συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπη διαδικασία σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία Του. Οἱ ἀπόστολοι οἱ ὁποῖοι «παρέλαβον ὃ καὶ παρέδωσαν», παρέδωσαν στοὺς διαδόχους τους ὄχι ἀπλῶς ἓνα θρησκευτικὸ σύστημα διδασκαλίας, μία ἀνυπόστατη ἀλήθεια, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ ἡ πατερικὴ παράδοση κατέγραψε τὴν ἱστορικὴ ἀγωνία καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος γιὰ τὴ διαφύλαξη τοῦ αὐθεντικοῦ περιεχομένου τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία εἶναι «φάρμακον ἀθανασίας καὶ ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν».

Κριτήριον τῆς αὐθεντικῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς ἐμπειρίας τοῦ γεγονότος καὶ τῆς καταγραφῆς τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς εἶναι, βεβαίως, ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, ἡ ὁποία δύναται νὰ διακρίνη τὴν αὐθεντικότητα τῆς προσφερομένης τροφῆς στὴν Τράπεζα τοῦ Κυρίου, ἀφοῦ κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἀποστολικοῦ ἀνδρὸς Εἰρηναίου «*ἡμῶν γὰρ σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ εὐχαριστία, καὶ ἡ εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην*». Ἐν τούτοις, ἡ συνεχῆς προβολὴ τοῦ κριτηρίου τῆς πατερικῆς παραδόσεως γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν κατὰ καιροὺς αἰρετικῶν προκλήσεων, καλλιέργησε στὴν ἐκκλησιαστικὴ πράξη μία ἐξωτερικὴ «χρηστικὴ» σχέση πρὸς αὐτήν, ἡ ὁποία ἐμπεριεῖχε καὶ τὶς τάσεις μιᾶς «ἀντικειμενοποίησης» τοῦ κριτηρίου. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἡ σχέση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἱερὴ παράδοση δὲν ἐξαντλήθηκε ποτὲ σὲ μία μονοσήμαντη διαδικασία περιφρουρήσεως τῶν ιστορικῶν τῆς ἀντικειμενοποιήσεων, ἀλλὰ παρέμεινε πάντοτε μία συνεχῆς ἀγωνία γιὰ τὴν αὐθεντικὴ τῆς βίωση στὴ μυστηριακὴ ἐμπειρία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, μὲ ἐπίκεντρο τὴ Θ. Εὐχαριστία, δηλαδὴ τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ βίωση, ὅμως, τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας τῆς παραδόσεως δὲν ὑπῆρξε πάντοτε συνειδητὴ πνευματικὴ σχέση ὄλων τῶν μέλων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καίτοι οἱ ἱστορικῆς διακυμάνσεις δὲν θίγουν τὴν αὐθεντικότητα ἢ τὴν πληρότητα τῆς «παρακαταθήκης» τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζει τὴ διαχρονικὴ ἐνότητα τῶν πιστῶν μέσα στὴν ἱστορία καὶ μυσταγωγεῖ τὴν ὑπέρχουσα κοινωνία τους μὲ τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος συγκεφαλαιώνει τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον καὶ διατηρεῖ μὲ τὰ μέλη τοῦ σώματός Του, δηλαδὴ μὲ τὴν Ἐκκλησία, μία αἰώνια καὶ ἀκατάλυτη κοινωνία.

Ὡστόσο, οἱ ἐνδιάθετες τάσεις ἀντικειμενοποιήσεως τοῦ κριτηρίου τῆς πατερικῆς παραδόσεως ἐνισχύθηκαν κατὰ τὴ μακρὰ διαδικασία μεταστροφῆς στὸν Χριστιανισμὸ τῶν λαῶν τῆς Βόρειας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι κλήθηκαν νὰ ἀφομοιώσουν σὲ σύντομο χρόνο τοὺς καρπούς μιᾶς μακροαίωνης ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν ζήσει καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἱστορικὰ προβλήματα. Τὸ ζήτημα ὑπῆρξε ὀξύτερο στὸν δυτικὸ Χριστιανισμὸ μετὰ τὸν Η΄ αἰώνα, λόγῳ ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς συνεχοῦς ἀποδυναμώσεως τοῦ λατινικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖο εἶχε συμβάλει τὰ μέγιστα στὴ μορφοποίηση τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐνδυναμώσεως τοῦ φραγκικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖο περιορίσθηκε σὲ μία «ἐκλεκτικὴ» ἢ καὶ «χρηστικὴ» σχέση πρὸς τὸ περιεχόμενο τῆς προγενέστερης πατερικῆς παραδόσεως. Τὸ μέγα σχίσμα (1054) διέκοψε τὴν κοινωνία καὶ ἀλλοίωσε τὶς ἤδη χαλαρὲς πνευματικὲς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἡ δὲ συστηματικὴ ἀνάπτυξη τῆς σχολαστικῆς θεολογίας τῆς Δύσεως ἐπέβαλε τὴ χρηστικὴ ἀξία τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς πρώτης χιλιετίας γιὰ τὴν πληρέστερη θεμελίωση μιᾶς λογικῆς ἐρμηνείας τῆς πίστεως μὲ τὴ μεθοδολογία τῶν φιλοσοφικῶν διαλεκτικῶν συλλογισμῶν. Ἡ ἐπίσημη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰώνα καθιέρωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτήρα τῆς θεολογίας αὐτῆς, ἡ ὁποία κατέρρευσε ὑπὸ τὰ πλήγματα τῆς προτεσταντικῆς ἀμφισβήτησεως, ἐπηρέασε βαθύτατα καὶ τὴν ἐνδιάθετη ἢ ἐκπεφρασμένη ἀρνητικὴ στάση τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντι τῆς κοινῆς πατερικῆς παραδόσεως. Ὡς κριτήρια γιὰ τὴ βεβαιότητα τῆς αὐθεντικῆς βιώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως προβλήθηκαν ὄχι βεβαίως ἡ «*συμφωνία τῶν Πατέρων*» (*consensus Patrum*), ὅπως κατὰ τὴν πρώτη χιλιετία, ἀλλὰ γιὰ μὲν τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸ ἡ κοινωνία μὲ τὴν «*Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας*» (*Caput Ecclesiae*), τὸν Πάπα, γιὰ δὲ τὸν Προτεσταντισμὸ ἡ *αὐθεντία τῆς Ἁγίας Γραφῆς* κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴ κατανόησή της ἀπὸ τοὺς πιστοὺς.

Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ διαφοροποίηση τῶν τριῶν ἱστορικῶν ἐκφράσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὴν κατανόηση τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς παρα-

δόσεως τῆς πρώτης χιλιετίας ἐπηρέασε ὄχι μόνον τὴ διαφορετικὴ ἐρμηνεία τῆς συγκροτήσεως ἢ τῆς λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὴ διαφορετικὴ κατανόηση τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμον. Οἱ μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας παραθεώρησαν τὴ θεμελιώδη πατερικὴ διάκριση μεταξὺ τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴ γνωστικὴ διείσδυση τοῦ πεπερασμένου νοῦ στὴν ἄκτιστη θεία πραγματικότητα, ἀλλὰ συγχρόνως συσκοτίσαν τὴν ὁδὸ τῆς ἐμπειρικῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν μὲ τὸν Θεό, ἀφ' ἐνὸς μὲν μὲ τὴν πρόταξη τῆς «*ουσίας*» ἐναντι τοῦ «*εἶναι*» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς διακρίσεως τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν. Ἡ πρόταξη τῆς ἀπρόσωπης οὐσίας ἐναντι τοῦ προσωπικοῦ «εἶναι», ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ταύτιση «*ουσίας*» καὶ «*ἐνεργείας*» ἀποδοκιμάσθηκαν κατὰ τὸν ΙΔ' αἰώνα ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ὡς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὴν κοινὴ πατερικὴ παράδοση καὶ τὴ διαχρονικὴ πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς κωδικοποίησε τὴν πατερικὴ παράδοση γιὰ τὴ σχέση «*ουσίας*» καὶ «*ὄντος*» μὲ τὴ φράση, ὅτι «*οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἢ οὐσία· αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν ὄλον ἐν ἐαυτῷ συνέειληφε τὸ εἶναι*», ἐνῶ διατύπωσε κατὰ τρόπο συστηματικὸ τὴν πατερικὴ παράδοση γιὰ τὴ διάκριση θείας οὐσίας καὶ ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν.

Ἡ ὑπόταξη τοῦ προσωπικοῦ «εἶναι» στὴν ἀπρόσωπη οὐσία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπόρριψη τῆς μεθέξεως τοῦ πιστοῦ στὴν ἐμπειρία τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν ὑπῆρξαν βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, ἀφοῦ ἀποδυνάμωσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν προσωπικὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τοῦ πιστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀμεσότητα τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἓνα ἀκίνητο στὴν ὑπερβατικότητά του Θεό. Βεβαίως, οἱ θεολογικὲς αὐτὲς ἀναζητήσεις δὲν ἐξουδετέρωσαν τὴν παραδοσιακὴ συνέχεια τῆς μυστηριακῆς ἐμπειρίας τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὅπως ὅποτε ἐνέταξαν τὸν προσωποκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς στὰ πλαίσια μιᾶς οὐσιαστικῆς κοινωνικῆς ἐξαρτήσεως, ἡ ὁποία προσ-

διόρισε τὴ λανθάνουσα πρόταξη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἔναντι τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου στίς ἐπιλογές τῆς δυτικῆς θεολογίας καὶ διανοήσεως. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία παρέμεινε ἀμετακίνητη στὸν προσωποκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τῆς πίστεως μέσα στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναζήτησε μέσα ἀπὸ τὴ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτή, ἡ μὲν δυτικὴ θεολογία, καίτοι τονίζει τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, προτάσσει τὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ, ἐνῶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καίτοι δὲν παραθεωρεῖ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, προτάσσει τὸν προσωποκεντρικὸν χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακαινίζεται τὸ κοινωνικὸ σύνολο.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται γενικῶς καὶ πράγματι εἶναι Ἐκκλησία τῆς Παραδόσεως, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ παράδοση ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο ὄχι μόνο τῆς ἰδιαιτερότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς καθολικότητάς της, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται στὴ διαχρονικὴ συνέχεια τῆς αὐθεντικῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό. Ἡ πατερικὴ παράδοση εἶναι μία διαχρονικὴ μαρτυρία τῆς κοινωνίας αὐτῆς, ἡ δὲ μαρτυρία αὐτὴ ἐκφράζει τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταξιώνεται στὴ συνέχεια τῆς πνευματικῆς τῆς ἐμπειρίας. "Ἄν ὅμως ἡ πατερικὴ παράδοση πηγάζῃ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχῃ τὴν ἀπόλυτη ἀναφορὰ τῆς μόνο σ' αὐτήν, εἶναι εὐνόητο ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθῇ καὶ χωρὶς αὐτήν. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἓνα ἀθροιστικὸ καὶ κλειστὸ σύνολο ἱστορικῶν ἀντικειμενοποιήσεων τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο λειτουργεῖ ὡς μία ἐξωτερικὴ ἢ ἀντικειμενικὴ αὐθεντία γιὰ τὴν καθοδήγηση τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἱστορικὴ τῆς ἀποστολὴ. Εἶναι μία ἀστασία ἐπιβεβαίωση τῆς συνέχειας τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δὲν ἐξαντλήθηκε θεδαίως στὴν πατερικὴ περίοδο καὶ συνεχίζει νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅστόσο, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν ἀπέφυγε τοὺς ἱστορικοὺς πειρασμοὺς μίας «χρηστικῆς» ἀντικειμενοποιήσεως τῆς πατερικῆς αὐθεντίας, ἡ ὁποία ἐπηρεάσε σὲ ὀρισμένους περιπτώσεις καὶ ἀ-

κραῖες παραδοσιαρχικὲς τάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Οἱ τάσεις αὐτὲς ἔγιναν ἰδιαίτερα αἰσθητὲς σὲ κρίσιμες περιόδους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν ὀρθοδόξων λαῶν εἴτε ὡς παρεκκλίσεις ἢ καὶ ὡς μία ποιμαντικὴ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τοὺς ποικιλώνυμους πολεμίους της. Ἡ κίνηση τῆς Ὁρθοδοξίας μεταξὺ τῆς ζωντανῆς πατερικῆς παραδόσεως καὶ τῶν νεκρῶν παραδοσιαρχικῶν τύπων ἐρμηνεύθηκε συνήθως ὡς μία δουλικὴ προσήλωση στὸ «γράμμα» τῆς πατερικῆς παραδόσεως γιὰ νὰ διαφυλαχθῇ ἀνόθευτο τὸ πνεῦμα της. Οἱ συνέπειες ὅμως γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα δὲν περιορίσθηκαν στίς θεολογικὰς αὐτὲς ἐρμηνεῖες τῶν ὑπερβολῶν καὶ διαμόρφωσαν τὸ νεώτερο παραδοσιαρχικὸ ὕφος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ πατερικὴ ὅμως παράδοση, ὡς φανέρωση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καὶ παραμένει δύναμη ἀνανεωτικὴ στὴν ἱστορικὴ σάρκωση τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἐκφράζει τὴ συνεχῆ διαδικασίαν τῆς πνευματικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας νὰ προσλαμβάνῃ τὸν κόσμον καὶ βεβαιώνει τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς συνεχοῦς κινήσεως τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ παραδόσεως καὶ ἀνανεώσεως τῆς μαρτυρίας τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ Ὁρθοδοξία, μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔστω προσήλωσή της στὴν πατερικὴν παράδοση τῆς πρώτης χιλιετίας, διέσωσε τὸν ἱστορικὰ δοκιμασμένον μηχανισμό τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς συνθέσεως, ἡ ὁποία παραμένει καὶ ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ τὴν κίνηση τῆς διαδικασίας ὀρθῆς προσλήψεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας στὴν ἀνακαινιστικὴ δύναμη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ περίφημος Ρῶσος θεολόγος πατὴρ Γεώργιος Φλωρόφσκυ κατέγραψε τὸ 1936 τὴ γενικώτερη διαπίστωση, ὅτι «ὁ Ἕλληνισμὸς εἶναι μία κατηγορία τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως... Πολλὰς ἐλλείψεις στίς σύγχρονες ἐξελίξεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀπώλεια τοῦ ἐλληνικοῦ αὐτοῦ πνεύματος, τὸ δὲ δημιουργικὸ αἴτημα γιὰ τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἦταν πράγματι τὸ ἀκόλουθο: "Ἄς γίνουμε περισσότερο Ἕλληνες, γιὰ νὰ γίνουμε ἀληθινὰ Καθολικοί, ἀληθινὰ Ὁρθόδοξοι» (Patristic and Modern Theology, 1939, 241 κ.ἐξ.).

Ἡ συγχωρητικότητα ὡς ψυχοθεραπευτικὸ μέγεθος*

Τοῦ Πρεσβυτέρου Ἀδαμαντίου Αὐγουστίδη, Δρ. Θεολογίας, θεολόγου-ψυχιάτρου

β'

Αἰῶνες μετὰ τὴν συγγραφή τῆς *Κλίμακος*, ἡ σύγχρονη δυτικοχριστιανικὴ Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ (counselling), χρησιμοποιώντας τὶς γνώσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς Ψυχολογίας, ἀναγνωρίζει ὅτι, γιὰ νὰ φθάσει κανεὶς στὴν κατάκτηση τῆς *συγχωρητικότητας*, περνάει ἀπὸ ψυχολογικὰ στάδια, τὰ ὁποῖα εἶναι σχεδὸν ταυτόσημα μὲ τὰ περιγραφόμενα στὴν *Κλίμακα*, ὅπως αὐτὰ παρατέθηκαν στὶς προηγούμενες παραγράφους¹.

Σύμφωνα μὲ τὶς νεότερες ἀπόψεις, *πρῶτο στάδιο* εἶναι ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ὅτι μέσα του ὑπάρχει μνησικακία καὶ θυμὸς. Τοῦτο προϋποθέτει τὴν ὑπερνίκηση τῶν ψυχολογικῶν του ἀντιστάσεων, κυρίως τῆς ἄρνησης² καὶ τῆς ἀπόθησης³ τῶν ἀρνητικῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα συσκοτίζουν τὴν ἐπίγνωση τῆς ἐμπαθοῦς του κατάστασης⁴. Τὸ *δεύτερο στάδιο* χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης. Αὐτὸ πού ἐμποδίζει οὐσιαστικὰ τὴν κατάκτηση τῆς *συγχωρητικότητας* σὲ αὐτὴν τὴ φάση εἶναι ἡ διανοητικοποιημένη ἀποδοχὴ κάποιας ἀόριστης ἐνοχῆς, ἡ ὁποία, συνήθως, στηρίζεται σὲ ἀφηρημένα θεωρητικὰ σχήματα περὶ γενικῆς ἁμαρτωλότητος⁵. *Τρίτο στάδιο* εἶναι ἡ, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν συγχωρητικὴ στάση τοῦ Ἰησοῦ⁶, ἀπόκτηση συγχωρητικῆς διάθεσης.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀναδύεται μὲ ἐνέργεια ἡ δυσκολία πού ἀντιμετωπίζει ὁ Δυτικὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνατραφεῖ μὲ τὴ στρε-

βλὴ θεολογικὴ κατανόηση τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, ὡς ἀναγκαίου γεγονότος γιὰ τὴν ἱκανοποίησι τῆς Θείας Δικαιοσύνης. Μπροστὰ στὸ αἶτημα νὰ συγχωρήσει τὸν ἄλλον, ὁ ἐπιηρεασμένος ἀπὸ τὴ δυτικὴ Θεολογία ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει αὐτόματα τὸ ἐρώτημα: Ἐφ' ὅ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔβαλε ὄρους γιὰ τὴ συγχώρεση τῶν ἁμαρτιῶν μου, ζητώντας ἱκανοποίησι μὲ τὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἐγὼ πρέπει νὰ συγχωρήσω χωρὶς νὰ ζητήσω ἱκανοποίησι; Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογικὴ παράδοση ἔχει κρυστάλλινες θέσεις σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, μὲ προφανεῖς τὶς σωτηριολογικὲς συνέπειες. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «παρέδωκεν ἑαυτὸν»⁶ στὸ θάνατο ἐκουσίως, ὄχι γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴ θεία δικαιοσύνη, κατὰ τὴ νομικιστικὴ ἄποψη τῆς δυτικῆς Θεολογίας, ἀλλὰ γιὰ νὰ νικήσει τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καὶ νὰ ἀνοίξει τὸν δρόμο τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀναγεννητικὴ πορεία τῆς Ἀνάστασης⁷.

Τέλος, *τέταρτο καὶ τελευταῖο στάδιο* ὑπέρβασης τῆς μνησικακίας κατὰ τὴν πορεία πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς *συγχωρητικότητας* εἶναι ἡ «*εὐλογία*»⁸ ὅσων μᾶς ἔδωσαν.

Ἡ *Κλίμαξ*, ὡστόσο, περιγράφοντας τὰ σημάδια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζεται ἡ ἴαση τῆς μνησικακίας, προχωρεῖ μακρύτερα καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ τέταρτο στάδιο. Γιὰ τὸν ὅσιο Πατέρα, κριτήριον ὅτι ἀπαλλάχθηκες ἀπὸ «*τῆς σηπεδόνης ταύτης*», ἀπὸ τὴ μνησικακία, δὲν εἶναι οὔτε ὅτι προσεύχεσαι ὑπὲρ αὐτοῦ πού σὲ λύπησε, οὔτε ὅτι τοῦ προσφέρεις δῶρα, οὔτε

* Τὸ α' μέρος δημοσιεύθηκε στὸν «Εφημέριον», τεῦχος 4 (2001), σελ. 9-11.

ὅτι τὸν προσκάλεσες στὸ τραπέζι σου. Ἡ διατύπωση τοῦ ἀββά τῆς Κλίμακος εἶναι αἰχμηρὴ καὶ τὸ ὕφος του ἔχει τὴν ἀγαπητικὴ ἀυστηρότητα τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Ἀπόδειξη γιὰ τὴν Κλίμακα ὅτι θεραπεύθηκες ἀπὸ τὴ μνησικακία πρὸς κάποιον συνάνθρωπό σου μπορεῖς νὰ θεωρήσεις τὸ γεγονός ὅτι, «ὅταν ψυχικῆ τοῦτον ἢ σωματικῆ συμφορᾷ περιπεσόντα μαθῶν, ὡς ἐφ' ἑαυτῷ ὀδυνηθῆς καὶ δακρύσης»⁹.

Ἀληθῆς καὶ ψευδῆς συγχωρητικότητα

Τὰ κριτήρια τῆς Κλίμακος γιὰ τὸ τί ἀποτελεῖ γνήσια συγχώρηση ἀπαντοῦν μὲ προφητικὴ ἐνάργεια στὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς συγχωρητικότητας ἓνα μέρος τῆς σύγχρονης Ψυχολογίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ χριστιανικὴ καταλλαγὴ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ψευδοσυγχωρητικότητας. Κατὰ συνέπεια, ὅ,τι παρουσιάζεται στὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ ὡς ἄφεση, ἐσωτερικὰ περιθάλπει τὴ μνησικακὴ διάθεση γιὰ ἐκδίκηση¹⁰.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση, ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὶς διαστάσεις τῆς ὑπέρβασης ποὺ καλεῖται νὰ ἐπιτύχει ὁ πνευματικὰ ἀσκούμενος πιστός¹¹. Ἔτσι, ἡ κατανόηση τῆς συγχώρησης συρρικνοῦται στὰ ὅρια τῆς λειτουργίας τῶν ἀμυντικῶν ψυχολογικῶν μηχανισμῶν¹², ὅπως ὁ σχηματισμὸς ἐξ ἀντιδράσεως ἢ ἀντιδραστικὸς σχηματισμὸς (reaction formation)¹³. Ὅμως, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἡ συγχωρητικότητα δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο, παρὰ μιὰ ὑποκατάστατη μορφή μίσους¹⁴.

Ἀνάλογα προβλήματα δημιουργεῖ καὶ ἡ κατανόηση τῆς συγχωρητικότητας μὲ κριτήριο τὴν ταύτισή της μὲ τὴν ἀνοχή.

Στὴ γλώσσα καὶ στὸ πνεῦμα, ὅμως, τῆς Κλίμακος, ἡ ἀμνησικακία ἀποτελεῖ «γνήσιος μετανοίας τεκμήριον»¹⁵ καὶ ἡ γνήσια μετάνοια δὲν συμβιδάζεται μὲ νευρωτικῆς φύσεως αὐτοδικαιωτικὲς ἐπιλογές.

Φθάνουμε, ἔτσι, σὲ ἓνα καίριο σταυροδρόμι, ὅπου διαγράφεται μιὰ ἄλλη σημαντικὴ διαφοροποίηση μεταξὺ ψυχολογικῆς καὶ Πατερικῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία κατέχει ἐξίσου σοβαρὲς κοινωνιολογικὲς καὶ πολιτιστικὲς προεκτάσεις. Πρόκειται γιὰ τὸν τομέα τῶν ἐφαρμογῶν κάθε θεωρητικῆς προσέγγισης, ὅπου πλέον κρίνεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀξία της. Τοῦτο, διότι ἡ «φιλοσοφία», ποὺ κρύβεται πί-



σω ἀπὸ τὶς διαφορὲς προσεγγίσεις, ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ ποὺ καθορίζει τὸ πολιτιστικὸ ἦθος, τὸ ὁποῖο διαπλάθεται, ὅταν ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα ἐμπνέεται, ἐπηρεάζεται ἢ καὶ καθοδηγεῖται μὲ ἀρχὲς ἐμπνεόμενες ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε κυριαρχοῦσα ἀν-

θρωπολογικὴ ἀντίληψη¹⁶, ἐν προκειμένῳ τὴν ψυχολογικὴ-ψυχαναλυτικὴ ἢ τὴν πατερικὴ-χριστιανικὴ.

Οἱ πρακτικὲς συνέπειες τῆς Πατερικῆς καὶ τῆς ψυχολογικῆς Ἀνθρωπολογίας

Ἄν ἐπιμείνουμε στὸ πρόβλημα τῆς συγχωρητικότητας, ὅπως αὐτὸ κατανοεῖται καὶ ἀντιμετωπίζεται «θεραπευτικὰ» ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὶς πρακτικὲς συνέπειες τῶν διαφοροποιήσεων ποὺ ἐπισημάναμε ἕως ἐδῶ.

Στὸν τρόπο ποὺ προσεγγίζεται ἡ ὑπέρβαση τῆς ἀδυναμίας συγχωρητικότητας διακρίνεται μιὰ θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς ψυχολογικῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς θερα-

πείας της. Πά την αντιμετώπιση τῆς μνησικακίας, ἡ Κλῆμαξ δὲν προτείνει κάποια ἄμεση ἐξειδικευμένη θεραπεία, ἀλλὰ ἐντάσσει τὴν προσπάθεια γιὰ τὴ διαχείριση καὶ τὴν ὑπερ-βασὴ τῆς στὸ γενικότερο πλαίσιο τῶν ἀσκητικῶν ἀγῶνων ἐναντίον τοῦ πάθους τῆς ὀργῆς. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ συγγραφέα τῆς «ὁ παύσας ὀργὴν, ἀνεῖλε μνησικακίαν· τοῦ γὰρ πατρὸς ζῶντος, τεκνογονία γίνεται»¹⁷.

Ἐνα βασικὸ θεραπευτικὸ μέσο γιὰ τὴν αντιμετώπιση τῆς ὀργῆς εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς πραότητος, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διαγνωστικὸ καὶ θεραπευτικὸ μέσο, ἀλλὰ καὶ ἐπιμέρους ἀποτέλεσμα τῆς θεραπείας¹⁸.

Ἡ πραότητα τῆς ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ ἄγχος, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἐνδιάμεσο στάδιο καὶ μέσο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς γνήσιας καὶ ἀληθινῆς ταπεινοφροσύνης. Ὁ Ἰωάννης διακηρύττει μὲ σαφήνεια ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσει κανεὶς ταπεινώση, ἂν δὲν ἔχει ἀποκτήσει προηγουμένως πραότητα. Τὴ βεβαιότητά του αὐτὴ τεκμηριώνει ἀγιογραφικά, παραπέμποντας στὴ φράση τοῦ Κυρίου «μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ»¹⁹. Κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ προτεραιότητα μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται ἡ πραότητα καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη ὑποδηλώνει τὴν ἀξιολογικὴ τους κατάταξη καὶ τὴ σειρά μὲ τὴν ὁποία κατακτώνται...

Ἡ καλλιέργεια τῆς πραότητος ἀποτελεῖ τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ ἀπλότητα· καὶ αὐτὴ πάλι, μὲ τὴ σειρά της, «ὑψηλοτάτης ταπεινοφροσύνης καὶ πραῦτητος γίνεται πρόξενος»²⁰. Ἡ συμβολὴ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν στὴν κατάκτηση τῆς ταπεινοφροσύνης, ὡς ἀρετῆς ἀντίθετης πρὸς τὴν κενοδοξία καὶ τὸν «τύφο», ἀποτελεῖ ἄμεση συνεισφορὰ στὴν θεραπεία τῆς αἰτιοπαθογένειας τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς καί, κατὰ προέκταση, τῆς μνησικακίας καὶ τῶν «ἀδελφῶν» της.

Εἶναι φανερὸ ὅτι, ἐνῶ ἡ ἐπίτευξη τῆς ἀοργησίας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τέλος τῆς θερα-

πείας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ψυχολογίας, γιὰ τὴ νηπτικὴ παράδοση αὐτὴ εἶναι, ἀπλῶς, μία ἀπὸ τὶς βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀπαθείας καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ κατάκτηση τῆς ἀπαθείας καὶ τῆς ἀγάπης ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ τὸ τέλος τῆς θεραπείας, καθὼς ἀποτελεῖ γεγονὸς ἀποκατάστασης τῆς προσωπικῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό.

Ἐπιλεγόμενα

...Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει ὅλα τὰ Πατερικὰ κείμενα εἶναι ἡ ἀναζήτηση τρόπων, ὥστε νὰ καταστεῖ ἐφικτὴ ἡ ἔμπρακτη βίωση τοῦ εὐαγγελικοῦ ἥθους. Ἡ καταγραφή τῶν βασικῶν συντεταγμένων ἐκείνου τοῦ ἥθους ποὺ πρέπει νὰ διέπει τὴ ζωὴ ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ποιμαίνοντων καὶ ποιμαινομένων, διαφοροποιημένο μόνο κατὰ τὸν τρόπο ποὺ αὐτὸ ὑποστασιάζεται στὴ ζωὴ τοῦ κάθε πιστοῦ²¹.

Αὐτὸ τὸ ἥθος ἀποτελεῖ τὸ πλεόν θεμελιῶδες συστατικὸ, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρο ἐλέγχου, γιὰ τὸ εἶδος τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ θέλει νὰ χαρακτηρίζεται χριστιανικὸς. Σήμερα, περισσότερο ἀπὸ ποτέ, ἡ ἀναζήτηση ἀξιών καὶ κριτηρίων ποὺ μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν στὴν ὑπερβασὴ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀπαξίωσης τῶν πολιτισμικῶν μας δεδομένων ἀναδύεται ἐπιτακτικῆ. Καὶ σὲ αὐτὸ τὸ ἀγωνιῶδες αἴτημα μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ἡ Πατερικὴ Παράδοση. Ἄρκει νὰ τὴν προσεγγίσει κανεὶς μὲ ταπεινόφρονα διάθεση, μὲ νοοτροπία ὑποτακτικοῦ πρὸς τὸν γέροντα, ὄχι γιὰ νὰ τὴν κρίνει, ἀλλὰ γιὰ νὰ κριθεῖ ἀπὸ αὐτήν.

Ἴσως ἡ ἀπόπειρα διαλόγου τῆς Θεολογίας μὲ τὴν Ψυχολογία βοηθήσει νὰ ἐπανέλθουν στὸ προσκλήνιο καίριας σημασίας ζητήματα, ὅπως εἶναι ἡ σημασία τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς πολιτισμικοῦ παράγοντα, ἡ ἀξία τῆς συγχωρητικότητος σὲ ἕναν κόσμον ποὺ ἐπιθυμεῖ τὴν εἰρήνην καὶ ἀπαξιώνει ὅ,τι μπορεῖ νὰ τὴν διασφαλίσῃ, ἡ ἀγάπη ὡς ὑπαρξιακὸ ἐπίτευγμα καὶ ὄχι ὡς ψευδελίγραφος συναισθηματισμὸς κ.ο.κ. Ὅλα αὐτὰ πιθανὸν νὰ ἀποτελοῦν

τήν ουσία μιᾶς ἀσκητικῆς τοῦ καθημερινοῦ βίου, πού καλεῖται νά ξανα-ανακαλύψει ὁ σύγχρονος κόσμος. Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ γνωρίζουν ὅτι ὁ ἀσκητικὸς ἀγώνας χωρὶς ἐμπειροκαθοδηγητὴ μπορεῖ νά ὀδηγήσει σὲ πλάνη καὶ

ὄλεθρο. Ὅμως ἡ διαχιλιετὴς ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ φυλάσσει καταγεγραμμένη στὴ μνήμη τῆς τὴν πολύτιμη παρακαταθήκη τῆς Πατερικῆς ἀσκητικῆς ἐμπειρίας. Δὲν ἀπομένει παρὰ νά τὴν ἀξιοποιήσουμε.

1. Πρὸβλ. τὴ σταδιοποίηση τῆς *Κλίμακος*, ὅπως φαίνεται στὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα: «*Τρεῖς ἔγωγε ὁμοθυμαδὸν ἐώρακα μοναχοὺς ἀτμασθέντας· καὶ ὁ μὲν δέδηκται μὲν καὶ τετάραται, σεισιώπηκε δέ· ὁ δὲ ἐχάρη μὲν ἑαυτοῦ χάριν, λελύπηται δὲ περὶ τοῦ λοιδορήσαντος ὁ δὲ τρίτος τὴν τοῦ πλησίον βλάβην ἀνατυπώσας ἐδάκρυσε θερμῶς*». *Κλίμαξ*, Η', 164Α, κθ'.

2. Πρόκειται γιὰ ψυχολογικὸ ἀμυντικὸ μηχανισμό, ὁ ὁποῖος λειτουργεῖ ἀσυνείδητα. Μὲ αὐτὸν τὸν μηχανισμό τὸ ἄτομο ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ ὀρισμένων στοιχείων τῆς ἐξωτερικῆς ἢ τῆς ἐσωτερικῆς πραγματικότητας, ὅπως σέψεις, συναισθήματα, ἐπιθυμίες, ἀνάγκες κτλ., τῶν ὁποίων ἡ συνειδητὴ ἀναγνώριση θὰ τοῦ προκαλοῦσε ἄγχος. Βλ. Ν. Μάνου, *Ἐρμηνευτικὸ Λεξικὸ ψυχιατρικῶν ὄρων*, ἐκδ. University Studio Press, 6' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 243.

3. Πρόκειται γιὰ ἀσυνείδητο ψυχολογικὸ ἀμυντικὸ μηχανισμό, διὰ τοῦ ὁποίου μὴ ἀποδεκτὰ ψυχικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἰδέες, φαντασίες, συναισθήματα ἢ ἐνορμήσεις, κρατοῦνται ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδηση. Ὁ.π., σελ. 243.

4. Σύγχρονες μελέτες ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ γνήσια συγχωρητικότητα προϋποθέτει τὴν κατάκτηση, ἔστω κάποιου βαθμοῦ, ταπεινοφροσύνης, κάτι πού γιὰ τὴν *Κλίμακα* θεωρεῖται αὐτονόητο. Jeffrey M. Brandsma, «*Forgiveness: A Dynamic, Theological and Therapeutic Analysis*», *Pastoral Psychology*, τόμ. 31, No 1, 1982, σελ. 40-51.

5. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς «*ὀδηγητικῆς εἰκόνας*», βλ. Ἀ.Μ. Σταυροπούλου, «*Ἡ ὑπαρξὴ ὀδηγητικῆς εἰκόνας: ὁ Χριστὸς, προσωπικὰ καὶ πνευματικὰ μέσα γιὰ τὴν δημιουργικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ χάους* (ἀπὸ τὸ χάος στὸ πρόσωπο, ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ)», στὸν τόμο Ἄξιες καὶ Πολιτισμός, Ἀθήνα 1991, σελ. 69-71.

6. Ἐφεσ. ε', 25.

7. Βλ. Πρωτ. Γεωργίου Φλωρόφωσι, «*Ὁ Σταυρικὸς Θάνατος*», Ἀνατομία Προβλημάτων Πίστewς, μετ. ἀρχ. Μελετίου Καλαμαρά, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1970. Ἄνδρ. Θεοδώρου, *Ἱστορία τῶν Δογμάτων*, τόμ. Α', ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1978, σελ. 512. Ἰωάν. Ζησιούλα, «*Χριστολογία καὶ ὑπαρξὴ*», *Σύναξη*, τεύχ. 2, 1982, σελ. 9-22.

8. Πρὸβλ. «*Εὐλόγεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλόγεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε*». Ρωμ. ιβ', 14-15.

9. *Κλίμαξ*, Θ', 168Α, ια'. Πρὸβλ. «*ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψάμψε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν*». Ρωμ. ιβ', 20. Ἐπίσης Ἰωάν. Κορναράκη, *Βιβλικὰ Ψυχογραφήματα...*, σελ. 96 ἔξ.

10. Βλ. Robert D. Enright, Robert L. Zell, «*Problems Encountered When We Forgive One Another*», σελ. 58.

11. Πρὸβλ. P. J. Watson, Ronald J. Morris, Ralph W. Hood, «*Intrinsicness, Religious Self-Love and Narcissism*», *Journal of Psychology and Christianity*, τόμ. 8, No 1, 1989, σελ. 31-37.

12. Βλ. Daniel Kriegman, «*Compassion and Altruism in psychoanalytic theory: An Evolutionary analysis of self psychology*», *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, τόμ. 18 (2), 1990, σελ. 342-367.

13. Πρόκειται γιὰ ἀσυνείδητο ἀμυντικὸ μηχανισμό, κατὰ τὸν ὁποῖο ἓνα ἄτομο υἱοθετεῖ συναισθήματα, ἰδέες, στάση καὶ συμπεριφορὰ πού εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀπὸ ἀσυνείδητες, ἀπωθημένες, μὴ ἀποδεκτὲς ἐνορμήσεις ἐπιθετικῆς ἢ ἐρωτικῆς περιεχομένου. Βλ. H. I. Kaplan, B. J. Sadock, *Synopsis of Psychiatry, Behavioral Sciences - Clinical Psychiatry, Williams & Wilkins*, U.S.A. 1988, σελ. 329. Ἐπίσης Ν. Μάνου, *Βασικὰ στοιχεῖα Κλινικῆς Ψυχιατρικῆς*, ἐκδ. University Studio Press A.E., Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 63.

14. Βλ. Kolleen K. Benson, «*Forgiveness and the Psychotherapeutic Process*»..., σελ. 78.

15. *Κλίμαξ*, Θ', 168Β', ιε'.

16. Πρὸβλ. John D. Zizioulas, «*Personhood and being*», *Being as in communion*, ἐκδ. St Vladimir's seminary press, Crestwood, NY 10707, 1997, σελ. 27-49.

17. *Κλίμαξ* Θ', 167Α', γ'.

18. Σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς *Κλίμακος*, ἡ πραγματικότητα συνιστᾷ σημαντικό καὶ πολυδύναμο παράγοντα στὴν ἀντιμετώπιση τῶν «*θυγατέρων*» τοῦ θυμοῦ, ἐφόσον αὐτὲς ἐμποδίζουν τὴν καλλιέργεια τῆς συγχωρητικότητας. Τὸν χαρακτηρισμὸ «*πολυδύναμος παράγοντας*» χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ γιὰ νά ὑποδείξουμε τὴν πολυδιάστατη θεραπευτικὴ σημασία τῆς πραότητας, καθὼς ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐμπέδωσή της λειτουργεῖ ὡς διαγνωστικὴ δοκιμασία, ἐνῶ αὐτὴ ἢ ἴδια εἶναι ταυτοχρόνως ἀρετὴ ἀντίθετη πρὸς τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς. Τέλος, ἡ κατάκτησή της ἀποτελεῖ βασικὸ στάδιο πνευματικῆς ἐξέλιξης κατὰ τὴν ἀνάβαση τῆς κλίμακος τῶν ἀρετῶν.

19. Ματθ. ια', 29.

20. *Κλίμαξ*, ΚΔ', 260Α', η'.

21. Πρὸβλ. Kallistos Ware. Introduction. in: *The Ladder of Divine Ascent John Climacus*, μετ. Colm Luibheid, Norman Russell, ἐκδ. Paulist Press, U.S.A. 1982, σελ. 7.

Σοφρονοί Λειτουργικοί Προβληματισμοί

Τὸ αἶτημα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λατρείας¹

Τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Β. Τζέρπου, Δρ. Θ.

Α΄

Ἄν μὲ τὸν ὄρο λειτουργικὴ ἀνανέωση² ἐννοοῦμε κυρίως τὴν ἀνάδειξη καὶ ἀποκατάσταση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μας στὴ γνήσια καὶ αὐθεντικὴ τῆς μορφή, ὅπως αὐτὴ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ διδαχὴ, τότε κατ' ἀνάλογο τρόπο θὰ πρέπει νὰ κατανοήσουμε καὶ τὸ θέμα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στὴ Θεία Λατρεία πού μᾶς ἀπασχολεῖ στὴν εἰσήγηση αὐτῇ. Θὰ πρέπει, δηλαδή, νὰ θεωρήσουμε ὡς δεδομένο ὅτι οὐδέποτε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας ὑποτίμησε συνειδητὰ καὶ ἀπόλυτα τὸν ἐνεργὸ ρόλο, τὸν ὁποῖο ἔχει ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λατρείας. Καὶ οὐδέποτε ὁ λαὸς αὐτὸς ἔπαυσε, στὸ μέτρο τοῦ ἐκάστοτε δυνατοῦ, νὰ συμμετέχει ἐνεργὰ καὶ συνειδητὰ στὰ δρώμενα τῆς Θείας Λατρείας. Αὐτὸ πού συμβαίνει καὶ συνιστᾷ καὶ τὴν οὐσία τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος εἶναι, ἂν ὁ βαθμὸς καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ συμμετέχει σήμερα σήμερα στὰ τῆς Θείας Λατρείας εἶναι ἐκεῖνος πού τὸν οἰκοδομεῖ πραγματικὰ σὲ σῶμα Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐξασφαλίζει ἀληθινὰ τὴν διαμέσου τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ἁγιαστικῶν τελετῶν παρεχόμενη θεία χάρις³.

Κωδικοποιώντας τὴν ἰσχύουσα κατάσταση καὶ σὲ σύγκριση μὲ ὅ,τι ἴσχυε παλαιότερα⁴, θὰ λέγαμε ὅτι σήμερα παρατηρεῖται σὲ μεγάλο βαθμὸ μιὰ ἐκπτώση ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς ἐνεργητικῆς μετοχῆς

τοῦ λαοῦ στὴ Θεία Λατρεία, στὴν ἐννοια τῆς παθητικῆς παρακολούθησής της. Κατ' ἀρχὴν δὲν εἴμαστε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἂν ποῦμε ὅτι ὑπάρχουν σήμερα βασικὲς λειτουργικὲς ἀκολουθίες, οἱ ὁποῖες, παρότι ἐξακολουθοῦν νὰ τελοῦνται ἀνελλιπῶς στὶς ἐνορίες, ἔχουν οὐσιαστικὰ ἐκπέσει ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας εἴτε τῆς διάρκειάς τους, εἴτε τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖον τελοῦνται, ὁ λαὸς δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ συμμετάσχει σ' αὐτές. Εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια ὅτι τὶς περισσότερες φορὲς οἱ λειτουργικὲς ἀκολουθίες διεξάγονται ἀπὸ μιὰ ὁμάδα «εἰδικῶν», τὴν ὁποία ἀποτελοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ τὸν διάκονο, ὅταν ὑπάρχει καὶ αὐτός, ἓνας ἢ δύο ψάλτες καὶ στὴν καλύτερη περίπτωση ἓνας ἢ δύο χοροὶ ψαλτῶν καὶ ὁ νεωκόρος. Στὸ λαὸ δὲ ἐπιφυλάσσεται ὁ ρόλος τοῦ θεατῆ-ἀκροατῆ, πού προσεγγίζει τὶς λειτουργικὲς ἀκολουθίες πὸ πολὺ ὡς εὐκαιρία περισυλλογῆς καὶ καθ' ἑαυτὸν μελέτης, παρὰ ὡς συμμετοχὴ στὴν κοινὴ προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας⁵. Ἀκόμη ἡ πολυπλοκότητα τῶν τελετουργικῶν τύπων καὶ διατάξεων πού χαρακτηρίζει τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μας σήμερα, ἢ ὑπέρμετρη χρῆση τῶν λειτουργικῶν συμβόλων καὶ συμβολισμῶν καὶ τὸ διάφορο ἀπὸ τὸ σημερινὸ πολιτιστικὸ κλίμα πού ἀποπνέουν τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτά, ἢ διάσπαση τῆς ἐνότητος τοῦ λειτουργικοῦ χώρου μὲ τὴν ὑπερύψωση τῶν τέμπλων-εἰκονοστασιῶν καὶ τὴν

κατάργηση τοῦ ἄμβωνα ὡς τῆς κύριας λειτουργικῆς σκηνῆς, πού γιὰ αἰῶνες κατελάμβανε τὸ κέντρο τοῦ ναοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν πιστῶν, ἡ γλωσσικὴ ἀπόσταση πού ὄλο καὶ περισσότερο χωρίζει τὸ σύγχρονο νεοέλληνα ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ γλώσσα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀπορρόφηση ἀπὸ τὴν μυστικῶς τελούμενη ἀκολουθία τῆς Προσκομιδῆς τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ τόσο ἐκφραστικῆς προσφορᾶς τῶν πρὸς εὐχαριστία προοριζομένων δώρων καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στὴ Θεία Κοινωνία, ὀρισμένες μόνο φορὲς τὸ χρόνο, εἶναι παράγοντες πού δυσχεραίνουν καὶ αὐτοὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐνεργὸ καὶ συνειδητὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ στὴ λατρεία. Καὶ διαζωγραφίζουν μιὰν εἰκόνα ἐντελῶς ἀντίθετη πρὸς τὸν κύριο χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς λατρείας ὡς *λατρείας λογικῆς* (Ρωμ. 12, 1), πού προσφέρεται ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ (Ιωάν. 4, 24), καὶ ἔχει ὡς σκοπὸ μαζὶ μὲ τὴ δόξα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐν Χριστῷ ἁγιασμὸ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μὴ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ στὴ Θεία Λατρεία δὲν ἀποτελεῖ μῦθο τῶν ἀπανταχοῦ εὐσεβιστῶν, ὅπως γράφτηκε πρόσφατα, πού πρέπει νὰ καταρριφθεῖ⁶. Ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ὑπαρκτὸ πρόβλημα, πρὸς ἀντιμετώπιση τοῦ ὁποίου ἔχει διαμορφωθεῖ ἤδη πανορθόδοξη συνείδηση. Ἄν δὲ κρίνουμε ἀπὸ ὅσα σχετικὰ συζητήθηκαν κατὰ τὴν Α' (1961) καὶ Β' (1968) Πανορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Διάσκεψη, ἡ *Πληρεστέρα συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ λατρευτικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας* θὰ ἀποτελέσει πιθανότατα ἀντικείμενο ἀποφάσεων καὶ κατὰ τὴ μέλλουσα νὰ συνέλθει Μεγάλῃ Σύνοδο τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας⁷, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορούμε νὰ περιμένουμε πολλά, ἰδιαίτερα σὲ θεσμικὸ ἐπίπεδο. Ὅμως, μέχρι τότε, μπορούν νὰ γίνουν ἐπίσης πολλὰ ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους φορεῖς τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων σὲ καθαρὰ ποιμαντικὴ βάση. Διότι εἶναι ἀναντίλεκτα ὀρθὴ ἡ διατυπωθεῖσα ἄποψη ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει σήμερα ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι κυρίως φύσεως ποιμαντικῆς⁸. Μ' αὐτὴ δὲ κυρίως τὴν ἔννοια θὰ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ σὲ πρώτη

φάση καὶ τὸ θέμα τῆς ἐνεργοῦ καὶ συνειδητῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στὴν τέλεση τῆς Θείας Λατρείας, πού ἀποτελεῖ ταυτόχρονα στόχο καὶ μέσο τῆς ἐπιδιωκόμενης λειτουργικῆς ἀνανέωσης. Τὸ πῶς, δηλαδή, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ θὰ κατανοεῖ καλύτερα τὰ τελούμενα, θὰ μετέχει ἐνεργὰ σ' αὐτά, θὰ συμπάλλει, θὰ προσεύχεται μὲ τὴν προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, θὰ ἐκκλησιάζεται τακτικά, θὰ προσέρχεται μὲ φόβο Θεοῦ, πίστη καὶ ἀγάπη στὴ Θεία Κοινωνία τακτικότερα, θὰ ἐορτάζει μὲ ἐπίγνωση τὶς ἐορτές, καὶ θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀνάγεται ἀπὸ τὰ ἱερὰ σύμβολα στὶς ὑπερβατικὲς καὶ σωτήριες ἀλήθειες τῆς πίστεώς μας⁹.

Ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη στοιχεῖα, πού συνθέτουν τὴν προβληματικὴ τοῦ πολύπτυχου αὐτοῦ θέματος, ἐξετάζουμε στὴ συνέχεια τρία μόνο ἀπ' αὐτά, πού θεωροῦμε ὅτι προσιδιάζουν περισσότερο στὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς δυνατότητες δράσης τῶν μελῶν τοῦ παρόντος Λειτουργικοῦ Συμποσίου.

Β'

1. Τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη περαιτέρω μελέτης καὶ ἀνάδειξης τῆς περὶ τῆς *συνιερουργίας κλήρου καὶ λαοῦ ὀρθόδοξης διδασκαλίας*.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ κληρικοκρατία ἀποτελεῖ ἔννοια πού ἐκφράζει κυρίως τὸ ἀντίστοιχο γενικὸ φαινόμενο πού παρουσιάστηκε στὸ χῶρο τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα καὶ ἐξῆς¹⁰. Προοδευτικὴ ὅμως ἀφαίρεση δικαιωμάτων ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπόδοσή τους στοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς κληρικοὺς παρατηρεῖται ἤδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰ., κάτι πού στὸ δικό μας χῶρο γίνεται ἰδιαίτερα αἰσθητὸ κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ὅσο δὲ καὶ ἂν οἱ ἱστορικὲς περιστάσεις ἐξηγοῦν καὶ δικαιολογοῦν ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ἐξέλιξη αὐτή, δὲν παύει ἡ κληρικοκρατία νὰ ἔρχεται σὲ εὐθεία ἀντίθεση μὲ βασικὲς ἀλήθειες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησιολογίας, ὅπως εἶναι ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τῆς γενικῆς ἱερωσύνης τῶν λαϊκῶν διδασκαλία, πάνω στὴν ὁποία καὶ στηρίζεται κυρίως ἡ ὀρθό-

δοξη αντίληψη για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας και τῶν ἄλλων ἱερῶν μυστηρίων.

Πράγματι ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆ φύση της ἓνα και ἑνιαῖο σῶμα, τοῦ ὁποῦ κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστὸς και μέλη ὅσοι πιστεύουν σ' Αὐτὸν ὡς Σωτῆρα και λυτρωτῆ (Ρωμ. 12,5). Εἶναι τὸ μυστήριό της κατὰ τὸ πρότυπο της κοινωνίας τῶν τριῶν προσώπων της Ἀγίας Τριάδος ἐπισυναγωγῆς και ἀρμογῆς διὰ τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος ὅλων τῶν ἀνθρώπων (Α' Κορ. 12, 13), ἀνεξαρτήτως φυλῆς και κοινωνικῆς τάξεως σὲ μιὰ ἀγιοπνευματικὴ ἐνότητα. Κύρια δὲ ἔκφραση και φανέρωση αὐτῆς της ἐν τόπῳ και χρόνῳ συγκρότησης τοῦ σώματος της Ἐκκλησίας, ὡς μιᾶς κοινωνίας ἁγίων¹¹ ἀποτελεῖ ἡ κοινὴ προσευχὴ της Ἐκκλησίας, πὸ εἶναι ἡ Θεία Λατρεία¹². Γι' αὐτὸ και πρὸς δῆλωση της Θείας Εὐχαριστίας, πὸ ἀποτελεῖ τὸ ἐπίκεντρο της χριστιανικῆς Λατρείας, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία χρησιμοποιεῖ ἀνεκάθεν τοὺς συναφεῖς πρὸς τὸν ὄρο *Ἐκκλησία* ὄρους *Σύναξη και Λειτουργία*, θέλοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἐκφράσει τὴ συλλογικότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, πὸ γίνεται ἀπὸ ὄλο τὸν λαὸ και γιὰ ὄλο τὸ λαό. Μιὰ συλλογικότητα ὅμως, πὸ ὄχι μόνο δὲν μαζοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καταφάσκει ἀπόλυτα τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀφοῦ στὰ πλαίσια αὐτῆς της ἀγιοπνευματικῆς ἐνότητας, πὸ κατεργάζεται ἡ ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου και ποτηρίου κοινωνία (Α' Κορ. 11, 20), δὲν καταργεῖται τὸ *Ἐγὼ* τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐντάσσεται και ἐκφράζεται σωτηριολογικὰ στὸ *Ἡμεῖς* τοῦ ἐνὸς συλλογικοῦ σώματος της Ἐκκλησίας.

Ἐπιπλέον, ὁ πιστὸς ἐντασσόμενος στὸ σῶμα της Ἐκκλησίας συμμετέχει μεταξὺ τῶν ἄλλων και στὸ ἀρχιερατικὸ ἀξίωμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ σταυρικὸ του θάνατο προσέφερε τὸν ἑαυτό Του ἐφάπαξ (Ἐβρ. 7, 27) θυσία ἱλαστικὴ ὑπὲρ της τοῦ κόσμου ζωῆς και σωτηρίας¹³, καταργώντας ταυτόχρονα κάθε ἄλλου εἶδους ἔννοια ἱερωσύνης¹⁴. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ τελεσιουργὸς τῶν ἱερῶν μυστηρίων και τῶν ἄλλων ἀγιαστικῶν πράξεων εἶναι κατὰ τὴν ὀρθόδοξη ἀντίληψη ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος ὡς μέγας ἀρχιερεὺς εἶναι ὁ προσφέρων και προσφερόμενος και ἀοράτως συνῶν στίς λατρευτικὲς συνάξεις τῶν πιστῶν, πὸ

μεταδίδει τῆ κραταιᾷ αὐτοῦ χειρὶ στοὺς λειτουργοὺς, και δι' αὐτῶν παντὶ τῷ λαῷ τὸ ἄχραντον σῶμα και τὸ τίμιον αἷμα Του. Κατὰ συνέπεια και ὀλόκληρο τὸ μυστικὸ του σῶμα, ἡ Ἐκκλησία, ἀναδεικνύεται σ' ἓνα κατ' ἐξοχὴν θεομὸ ἱερωσύνης, πὸ ἔχει ὡς ἔργο και σκοπὸ *ἀνενεγκαί πνευματικὰς θυσίας εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ* (Α' Πέτρου 2,5-9)¹⁵. Ἐχομε δὲ δύο τύπους ἱερωσύνης: Πρῶτον μὲν τὴ λεγόμενη εἰδικὴ (ιεραρχικὴ-καθιδρυματικὴ) ἱερωσύνη, πὸ φέρουν οἱ κληρικοὶ ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο μυστηρίου¹⁶ και δευτέρον τὴ λεγόμενη γενικὴ ἢ βαπτισματικὴ ἱερωσύνη, ἡ ὁποία ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος και τὴν ὁποία φέρουν και οἱ λαϊκοὶ ὡς *βασιλειον ἱεράτευμα και ἔθνος ἅγιον* (Α' Πέτρ. 2, 9. Ἐξ. 19, 6)¹⁷. Ἡ διάκριση δὲ μεταξὺ αὐτῶν δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ, ἀλλὰ λειτουργικὴ, δηλαδή, διαίρεση και διάκριση χαρισμάτων κατὰ τὸ μέτρο της δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ (Ἐφ. 4, 7).

Ἡ συλλογικὴ και ταυτόχρονα ἱερατικὴ αὐτὴ φύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος προσδιόρισε και τὸν ἀνάλογο χαρακτήρα, τὸν ὁποῖο ἀνεκάθεν εἶχε ἡ χριστιανικὴ λατρεία, ὡς ἐν τόπῳ και χρόνῳ φανέρωση και πραγμάτωση τοῦ μυστηρίου της Ἐκκλησίας. Ἦδη στὸ ἱερὸ βιβλίό τῶν *Πράξεων* (1,14) χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος *ὁμοθυμαδὸν* γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ τὸ πνεῦμα ψυχικῆς ἀλληλοπεριχώρησης και συναλληλίας, πὸ χαρακτηρίζε τὰ μέλη τῶν πρώτων χριστιανικῶν λατρευτικῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν ἐν ἐνὶ στόματι και μιᾷ καρδίᾳ δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἡ μία και κοινὴ *δέησις* της Ἐκκλησίας, διαμέσου της ὁποίας και ἐκφράζεται ὁ *εἷς νοῦς, ἡ μία ἐλπίς ἐν ἀγάπῃ, ἐν πίστει τῇ ἀμώμῳ, τῇ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, οὗ ἄμεινον οὐδὲν ἐστιν*, ὅπως λέγει χαρακτηριστικὰ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος¹⁸.

Μὲ βάση τὸ πνεῦμα αὐτὸ διαμορφώνονται στὸ ἐξῆς δύο βασικὰ τελετουργικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποία ἀποτελοῦν τοὺς κινητήριους μοχλοὺς, πὸ ἐνεργοποιοῦν τὴν σύμπραξη και συνεργασία κλήρου και λαοῦ κατὰ τὴν τέλεση της Θείας Λατρείας και ἰδιαίτερα της Θείας Λειτουργίας: Πρῶτο, τὸ ἀπληθυντικὸ πρόσωπο πὸ κυριαρχεῖ στὰ ρήματα τῶν εὐχολογικῶν κειμένων γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ

αυτό όχι ή έννοια της συλλειτουργίας των κληρικῶν, ὅπως νομίζεται λανθασμένα, ἀλλά τὸ συλλογικὸ *Ἡμεῖς* τοῦ σώματος τῆς λατρεύουσας Ἐκκλησίας¹⁹. Καὶ δεύτερο, ὁ διαλογικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφέρονται ὅλες οἱ ἀρχαῖες εὐχαριστιακὲς ἀναφορὲς²⁰ καὶ ὁ ὁποῖος κορυφώνεται μὲ τὸ ἐπιθεβαιωτικὸ *Ἀμὴν* τοῦ λαοῦ²¹, ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς λέξη κλειδὶ στὴν κατανόηση τοῦ κοινοτικῆς χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς λατρείας²², ἀφοῦ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ γενικὴ ἱερωσύνη τῶν λαϊκῶν ἀποδεικνύεται ἔμπρακτα ὡς τὸ *ἱερατικὸν πλήρωμα* τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου²³.

Γ'

2) Ἡ δευτέρα βασικὴ πτυχὴ τοῦ θέματος, ποὺ θὰ πρέπει νὰ σχολιαστῆ ἰδιαίτερα στὴ συνάφεια αὐτή, εἶναι ἡ *εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀνάγνωση τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν*.

Ἡ ἱστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ τελετουργικὴ αὐτὴ πρακτικὴ ἐτηρεῖτο σχεδὸν ἀπαρέκκλιτα μέχρι τὸν 5ο αἰ²⁴. Ἐμπνεόταν δὲ κυρίως ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιὰ τὴν πρὸς ὄφελος τοῦ λαοῦ καλὴ χρῆση τῶν χαρισμάτων, ὅπως ἡ γλωσσολαλία τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης: *Ἐὰν γὰρ προσεύχομαι γλώσση, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν. Τί οὖν ἐστὶ; προσεύξομαι τῷ Πνεύματι, προσεύξομαι καὶ τῷ νοῖ· ψαλῶ τῷ Πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογῆσῃς τῷ Πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; Ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε· σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται* (Α' Κορ. 14, 13-17).

Ἀντίθετα, ἡ μυστικὴ ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν ἀρχίζει νὰ καταγράφεται στὶς πηγὲς ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. καὶ ἐξῆς. Ἐμφανίζεται δὲ κυρίως ὡς μιὰ διαφορετικὴ ψυχολογικὴ ἀντίδραση τῶν λειτουργῶν μπροστὰ στὸ δέος ποὺ προκαλεῖ ἡ μέσση τῆς τελείσεως τῶν ἱερῶν μυστηρίων προσέγγιση τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἓνας μηχανισμὸς προστασίας τῆς ἱερότητάς τους, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῶν ἑξωτερικῶν ἐχθρῶν (ἀρχὴ τοῦ ἀπορρήτου)²⁵, εἴτε

ἀπὸ τὸ βέβηλο πνεῦμα τοῦ κόσμου ποὺ προοδευτικὰ ἄρχισε νὰ παρεισέρχεται στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας²⁶. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ σύμφωνη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς προμνημονευθείσας παύλειας ἀρχῆς γνωστὴ παρέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, ὅπως *μὴ κατὰ τὸ σεσιωπημένον, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουομένης τὴν Θεῖαν Προσκομιδὴν... ποιεῖσθαι, πρὸς τὸ κἀντεῦθεν τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχὰς εἰς πλείονα κατάνυξιν καὶ τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην Θεὸν διανίστασθαι δοξολογίαν*²⁷ δὲν εἶχε κανένα οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, ἡ διεκυστίνδα μεταξὺ ἐκφώνου καὶ μυστικῆς ἐκφορᾶς τῶν εὐχῶν συνεχίστηκε καὶ κατὰ τὴν μετέπειτα περίοδο, μὲ τελικὴ κατάληξη τὴν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὀλοκληρωτικὴ ἐπικράτηση τῆς μυστικῆς ἀνάγνωσης. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ διατάραξη τῆς νοηματικῆς ἐνότητας τῆς ἀναφορᾶς καὶ ὁ διεμβολισμὸς τοῦ κοινοτικῆς πνεύματος τῆς λατρείας ἀπὸ στοιχεῖα ἀνεξέλεγκτης ἰδιωτικῆς εὐσέβειας. Διότι: Οἱ μὲν ραθυμότεροι τῶν ἱερέων ἔφτασαν ὡς τὸ σημεῖο νὰ παραλείπουν ἐντελῶς τὶς εὐχὲς αὐτὲς ὡς περιττές, ὁ δὲ λαὸς νὰ ἀκούει μόνο τὶς ἐκφωνήσεις, οἱ ὁποῖες, ἀποκομμένες ἀπὸ τὴ νοηματικὴ συνάφεια τῶν εὐχῶν ποὺ ἐπιστεγάζουν, κατέστησαν οὐσιαστικὰ ἀκατανόητες. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι περιεργὸ ὅτι στὰ διάφορα λειτουργικὰ βοηθήματα (*Συνόψεις, Συνέκδημοι* κ.λπ.), ποὺ κυκλοφοροῦσαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας πρὸς χρῆση τοῦ λαοῦ, καταχωρίζονται καινούργιες εὐχὲς, ποὺ συντάχτηκαν γιὰ νὰ διαβάζονται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς μυστικῆς ἀνάγνωσης τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν²⁸. Πρόκειται φυσικὰ γιὰ ἀκρότητες, ὅπως ἀκρότητες εἶναι καὶ τὰ συμπτώματα θεατρικισμοῦ τῆς λατρείας, ποὺ παρατηρήθηκαν κατὰ τὴν προσπάθεια ἀποκατάστασης τῆς ἀρχαίας καὶ θεολογικῆς ὀρθῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ καταβλήθηκε ἀπὸ διαφοροὺς φορεῖς κατὰ τὰ νεώτερα χρόνια²⁹. Ἔτσι γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ δὲν κατέστη νὰ ἀποδοθεῖ μὲ τελετουργικὴ ὀρθότητα τὸ πνεῦμα τοῦ οἱ Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Κων/πολη, 680-681), ποὺ παραγγέλλει ὅτι: *Τοὺς εὐχομένους ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ ψάλλοντας, μὴ ἀτάκτως προῖε-*

σθαι καὶ ἐπιτεταμένως ἐπισκήπτειν φωνάς, ἀλλ' ἐν συντετοιμμένη καρδίᾳ καὶ ἦθει κατεσταλμένω καὶ νοῦ προσευχῇ τὰς εὐχὰς ποιεῖσθαι καὶ ψαλμωδίας, ἐφ' ᾧ τῷ τε ἐντὸς ἦθει καὶ τῷ ἐκτὸς εἶδει, τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεος ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐλκῦσαι³⁰. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀτυχής, ὅπως χαρακτηρίστηκε, Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1956³¹, περὶ ἀναγνώσεως τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν «μυστικῶς καὶ οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιάσματος», ἡ ὁποία ἀντὶ νὰ ἐξισορροπήσει τὰ πράγματα, τὰ περιέπλεξε ἀκόμη περισσότερο.

Ἡ πολωτική αὐτὴ ἐξέλιξη τοῦ τρόπου ἐκφορᾶς τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν εἶναι διδακτική καὶ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ στὸ μέλλον. Ἦδη ἡ ἐνδελεχῆς ἱστορική καὶ θεολογική μελέτη τοῦ θέματος ποὺ μεσολάβησε³², δὲν ἀφήνει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀνάγνωση τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν εἶναι ἡ ἀρχαία καὶ γνήσια παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν περαιτέρω ἐμπέδωση τῆς ὁποίας ἀξίζει νὰ καταβληθεῖ κάθε προσπάθεια. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἤδη ἔχουν γίνει πολλὰ βήματα. Ὡς ἓνα δὲ ἀπὸ τὰ σημαντικότερα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Σεβιδίων

καὶ Κοζάνης Διονυσίου Ψαριανοῦ καὶ ἔγκριση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σωστὴ καταχώριση τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐκφωνήσεων στὶς ἀντίστοιχες λειτουργικὲς ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (Ἀρχιερατικὸ-Ἱερατικὸ), καὶ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ τελετουργικοῦ ὄρου *μυστικῶς* μὲ τὸν ὄρο *χαμηλοφώνως*. Μιὰ νέα γενναία ὠθηση πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἔδωσε καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὴν λειτουργικὴ ἀναγέννηση ἐγκύκλιος τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου³³. Ἡ δὲ ἀναμενόμενη νέα ἔκδοση τοῦ Ἱερατικοῦ, ποὺ ἐκδίδεται μὲ εὐθύνη καὶ ἐπιμέλεια εἰδικὰ πρὸς τοῦτο συγκροτηθείσας Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς θὰ λύσει ἐλπίζουμε μακροπρόθεσμα καὶ ριζικὰ τὸ θέμα. Ὡστόσο, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐφησυχάζουμε. Διότι κοντὰ στοὺς παλαιοὺς παρεισέρχονται σήμερα καὶ νέοι παράγοντες, ὅπως π.χ. τὰ μικρόφωνα καὶ ἡ ραδιοτηλεοπτικὴ μετάδοση τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀκολουθιῶν³⁴. Ἀπὸ τὴν καλὴ δὲ ἢ κακὴ χρῆση τῶν μέσων αὐτῶν θὰ ἐξαρτηθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἐὰν μακροπρόθεσμα δὲν θὰ ἀναπτυχθεῖ μιὰ νέα ἀρχὴ τοῦ ἀπορρήτου, μὲ τὴν ὁποία ἡ εὐσέβεια τῆς Ἐκκλησίας θὰ προσπαθήσει καὶ πάλιν νὰ προστατεύσει τὴν ἱερότητα τῶν μυστηρίων ἀπὸ κάθε σύγχρονη ἐπιβολὴ καὶ ἀντὶ οἰουδήποτε τιμήματος.

1. Εἰσήγηση στὸ Β' Λειτουργικὸ Συμπόσιο Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ποὺ διοργάνωσε ἡ Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως στὸ Βόλο κατὰ τὴν περίοδο 22-25.10.2000.

2. Γιὰ τὴ χρήση τῶν ὄρων ἀνανέωση, ἀναγέννηση, μεταρρύθμιση κλπ. στὸ χῶρο τῆς Θείας Λατρείας, βλ. ἰδιαιτέρα ΡΟΤΤ, *La reforme liturgique*, σελ. 19 καὶ ἔξ.

3. Βλ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Σύγχρονα λειτουργικὰ προβλήματα*, σελ. 659.

4. MATHEWS, *The early churches*, σελ. 3, 177-178: Ὁ γενικώτερος προσανατολισμὸς καὶ ἡ λειτουργικὴ Τάξις τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ χρυσὸ αἰῶνα τοῦ Βυζαντίου ἦταν πολλὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους καὶ φυσικὰ καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς, ἀκόμη καὶ τοὺς σημερινούς. Οἱ πιστοὶ συμμετεῖχαν ἐνεργᾶ καὶ δὲν ἦσαν ἀπλοὶ θεατὲς καὶ πολλὴ λίγο ἐνδιαφερόταν γιὰ ἀφηρημένες συμβολικὰς ἀναφορὰς. Ἡ εὐχαριστιακὴ λειτουργία ἦταν ταυτόχρονα ἀπλούστερη καὶ μεγαλειωδέστερη... εὐρύτερη στὴν αἰσθησὴ τῆς καὶ λαϊκότερη στὴν τέλεσή της. Ἄν σ' αὐτὰ προσθέσουμε τὸν οὐσιαστικὸ ρόλο ποὺ ἀρχικὰ διαδραμάτιζε τὸ μυστήριον τοῦ λόγου στὴν ὀρθόδοξη ἀνατολικὴ

Λατρεία, ἔχουμε νομίζω ἓνα πολὺ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο σύγκρισης. Κατὰ παράθεση ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, *Lex orandi*, σελ. 125.

5. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Λειτουργικὲς ἰδιομορφίες*, σελ. 211.

6. Βλ. ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ 10 (2000), σελ. 24.

7. Βλ. σχετικὰ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἐκκλησιολογία*, σελ. 496.

8. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Σύγχρονα λειτουργικὰ προβλήματα*, σελ. 609.

9. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ λειτουργικὴ ἀνανέωση*, σελ. 332.

10. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἐκκλησιολογία*, σελ. 517.

11. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Κοινωνία Ἀγίων*, σελ. 554.

12. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, *Ὁρθόδοξος Λατρεία*. Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας. 1973, σελ. 159: Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι λειτουργικὴ θρησκεία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα λατρεύουσα κοινότητα. Προηγεῖται ἡ λατρεία καὶ ἀκολουθεῖ ἡ δογματικὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, *Ἡ ἐνότης*, σελ. 446: Ἡ λατρεία τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέβη παράγων καὶ συγχρόνως μέσον ἐκφράσεως τῆς ἐνότητος αὐτῆς, καθόσον ὁ συλλογικὸς καὶ ὁμαδικὸς τῆς λατρείας χαρακτὴρ συνήλωνε πάντα τὰ μέλη αὐτῆς εἰς μίαν ἐνότητα καὶ ἐν σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

13. *Θεία Λειτουργία.*

14. Γὰ τὴν ἔννοια τῆς ἱερωσύνης τοῦ Χριστοῦ, βλ. ἰδι-
αίτερα ΒΑΚΑΡΟΣ, *Ἡ ἱερωσύνη*, σελ. 81-91.

15. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς Ρωμαίους*, 20, 12. PG 60, 595 ἔξ: *Οὕτω καὶ ἡμᾶς τὸν ἅπαντα βίον διακείσθαι χρῆ, ὡς λατρεύοντας καὶ ἱερωμένους. Ἔσται δὲ τοῦτο ἐὰν καθ' ἐκάστην ἡμέραν προσφέρῃς αὐτῷ θύματα καὶ ἱερεὺς τοῦ οἰκείου σώματος γίνῃ καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ὡς ὅταν σωφροσύνην προσενέγκῃς, ὅταν ἐλεημοσύνην, ὅταν ἐπιείκειαν καὶ ἀνεξικακίαν. Ταῦτα γὰρ ποιῶν, ἀναφέρεις λογικὴν λατρείαν, τοῦτέστιν οὐδὲν ἔχουσαν σωματικόν, οὐδὲν παχύ, οὐδὲν αἰσθητόν.* ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΗΣ, Ἐπιστολὴ 3,75. PG 60, 595: *Ἐκαστος τοῦ οἰκείου σώματος ἱερεὺς χειροτόνηται.*

16. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἐκκλησιολογία*, σελ. 493-494.

17. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἐκκλησιολογία*, σελ. 440.

18. *Πρὸς Μαγνησίους* 7. ΒΕΠΕΣ 2, σελ. 295. Γὰ τὴν ἔννοια τοῦ «ὀμοθυμαδόν», βλ. ἰδιαιτέρα ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, *Ἡ ἐνότης*, σελ. 515.

19. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς Φιλιππησίους* 3, 4. PG 62, 204: *Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα. Ἐπ' αὐτῶν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸν γὰρ Μετὰ τοῦ Πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο ἔστι ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. Πρότερον γὰρ αὐτῶν λαθὼν φωνήν, εἶτα συντεθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως αὐτὸ γίνεται. Ἄξιον καὶ δίκαιον, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καὶ θαυμάζεις, εἶπου μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν χειροθετῶν καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῇ τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ἕμους ἀνατέμνει.*

20. Φράσεις ὅπως *Λεγέτω ὁ λαός, καὶ ὁ λαός ἀποκρινάσθω, Καὶ πᾶς ὁ λαός εἰπάτω, Καὶ πάντες ἀποκριθέσθωσαν, Καὶ πάντες συμφώνως λεγέτωσαν*, χρησιμοποιοῦνται λίγο πολὺ σὲ ὅλες τῆς ἀρχαῖες λειτουργίες, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀνταπόκριση τοῦ ἐκκλησιασματος, στὶς διάφορες ἱερατικὲς καὶ διακονικὲς παρακελεύσεις. Βλ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ, *Ὁ χριστιανικὸς ναός*, σελ. 340 ἔξ.

21. ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ, *Ἐρμηνεῖα τῆς θείας Λειτουργίας* 15 SC 4 bis, σελ. 124: *Οἱ πιστοὶ πάντες τὸ Ἄμην ἐπιλέγουσιν καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα δοῦσαντες οἰκειοῦνται πάσας τὰς ἐκεῖνου φωνάς.* ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ, *Εἰς Β' Κορ.* 2, 20. PG 82, 384: *Τὸ δὲ Ἄμην ἐνταῦθα οὐχ ἀπλῶς προστέθεικεν, ἀλλὰ διδάσκων ὡς οὐ μόνος ὁ προσευχόμενος ἱερεὺς προσφέρει τὸν ἕμνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἄμην ἐπιλέγων κοινανεῖ τῆς προσφερόμενης δοξολογίας.* Πρὸβλ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ, *Ὁ χριστιανικὸς ναός*, σελ. 317-318.

22. DIX, σελ. 128-129. A. SCHMEMANN, *Εὐχαριστία*, σελ. 19. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, *Ἡ ἐνότης*, σελ. 451.

23. *Εἰς Φιλιππησίους*, 3, 4. PG 62, 204.

24. ΦΙΛΙΑΣ, *Ὁ τρόπος ἀνάγνωσης τῶν εὐχῶν*, σελ. 47.

25. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπορρήτου στὴ Θεία Λατρεία βλ. ἰδιαιτέρα CLASEN, *Die Arkandisziplin*.

26. Ὡς ἄλλοι λόγοι ἀναφέρονται ἡ ὑποκατάσταση ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. τῆς ψαλμωδίας τοῦ λαοῦ μὲ τὸς χοροὺς τῶν

ψαλτῶν, ἢ ἀπὸ τὸ 4ο αἰ. καὶ ἐξῆς ἀνάπτυξη τῆς Θεολογίας γιὰ τὴν ἐπίκληση ποὺ τόνιζε τὸ δέος, μὲ τὸ ὅποιο οἱ πιστοὶ πρέπει νὰ προσεγγίσουν τὸ μυστήριον καὶ ἢ κατὰ τὰ ἀρεοπαγτικὰ συγγράμματα ἰσχυρὴ διάκριση μεταξὺ κλήρου καὶ λαοῦ στὴ Θεία Λειτουργία. ΦΙΛΙΑΣ, *Ὁ τρόπος ἀνάγνωσης τῶν εὐχῶν*, σελ. 47-52. Πρὸβλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, *Ἡ ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις*, σελ. 61 ἔξ.

27. SCHOELL-KROLL, *Corpus Juris Civilis*, σελ. 699.

28. Πιθανῶς οἱ εὐχὲς αὐτὲς νὰ συντάχτηκαν μὲ βάση λατινικὰ πρότυπα. Εἶναι ἐνδεικτικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ ΑΡΓΕΝΤΗ, *Σύνταγμα*, σελ. 279-280: *Πι πρέπει νὰ εἰποῦμε λοιπὸν διὰ τοὺς λαϊκοὺς τῶν Παπιστῶν; οἱ ὅποιοι κρατοῦσαν πάντοτε διβλία προσευχῶν τινων, ἀπερχόμενοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἧ κατ' ἰδίαν ἕκαστος αὐτῶν ἀναγινώσκει καὶ προσεύχεται, τοῦ ἱερέως ἱερουργούντος; ἀποκρίνομαι, ὅτι δὲν εἶναι ἄξιοι κατακρίσεως διὰ τοῦτο οἱ λαϊκοὶ τῶν παπιστῶν, ἐπειδὴ ἔχουσι πρόφρασι εὐλογοφανῆ τῆς πράξεως αὐτῶν ταύτης; οὐτοὶ γὰρ τὸν μὲν ἱερέα αὐτῶν λειτουργοῦντα ὁρῶσι, καὶ τινὰ σχήματα αὐτοῦ ἐν τῷ λειτουργεῖν κατανοοῦσι, οὐδὲν δὲ τῶν λεγομένων ἀκούουσι, ἐκεῖνος γὰρ μόνος καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑποψιθυρίζει, ὅθεν καὶ οἱ λαϊκοὶ τῶν παπιστῶν ἀπερχόμενοι εἰς τὴν λειτουργίαν, λέγουσι ἰδεῖν λειτουργίαν, καὶ παρεῖναι τῇ λειτουργίᾳ, ἀκοῦσαι δὲ λειτουργίαν οὐ λέγουσι, ὡσπερ ἡμεῖς οὐδὲν γὰρ ἀκούουσι τῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ψιθυριζομένων ὅθεν, ἐξ ἀνάγκης ἕκαστος αὐτῶν κατ' ἰδίαν προσεύχεται. Ἐξ ἀνάγκης λέγω, ἐπειδὴ τί ἄλλο ἔχει νὰ κάμῃ ὁ πτωχὸς λαϊκὸς παπιστῆς, ἀρεξὲ νὰ εὖρη τρόπον νὰ μὴ μείνῃ χωρὶς προσευχῆν. Ἄλλ' ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐνθα ἐκφώνως καὶ τρανῶς ἀναγινώσκονται αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ Θεῖαι Γραφαὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγνώσματα, δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς χωρὶς ἐγκλημα ἁμαρτίας νὰ ἀφήσῃ τὰ κοινὰς λεγόμενα καὶ νὰ εὐχεται, ἢ νὰ ἀναγινώσκῃ κατ' ἰδίαν.* Πρὸβλ. DIX, *The shape*, σ. 605. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, *Ἡ ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις*, σ. 17. A. SCHMEMANN, *Εὐχαριστία*, σ. 17.

29. ΨΑΡΙΑΝΟΣ, *Ἡ Θεία Λειτουργία*, σελ. 120: *Πρέπει νὰ ξέρομε πῶς ἡ ὀρθόδοξη λατρεία ἔχει ἕναν πολὺ ἱερό καὶ κατανυκτικὸ χαρακτήρα. Θέλομε νὰ ποῦμε ὅτι καὶ ὅταν οἱ εὐχὲς λέγονται μετὰ φωνῆς ἐξυπακουομένης, ὅπως τὸ ἤθελε ἕνας βυζαντινὸς βασιλικὸς νόμος, πρέπει νὰ προσέξουμε τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ τὸ ἐξυπακουομένης. Ὅχι φωνές, ὄχι θεατρικὴ ἀπαγγελία, ἀλλὰ ὅσο πού νὰ ἀκούγεται καθαρὰ ἡ φωνὴ τοῦ λειτουργοῦ... ἡ ἱερατικὴ ἀνάγνωση εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴ θεατρικὴ ἀπαγγελία. Εἶναι ἕνας φυσικὸς καὶ ἀπέριττος τρόπος, μὲ τὸν ὅποιο ὁ λειτουργὸς μεταδιδάξει στὸ Θεὸ τὴ φωνὴ τῆς λειτουργικῆς σύναξης.*

30. ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΒΛΑΣΤΑΡΗ, *Σύνταγμα κατὰ στοιχείων Ε*, 35. ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα ΣΤ*, σελ. 297.

31. ΦΙΛΙΑΣ, *Ὁ τρόπος ἀνάγνωσης τῶν εὐχῶν*, σελ. 9-10.

32. Γὰ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, βλ. ἰδιαιτέρα ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, *L' audition*. ΦΙΛΙΑΣ, *Ὁ τρόπος ἀνάγνωσης τῶν εὐχῶν*.

33. *Ἐγκύκλιος* 9/16.10.98.

34. Γὰ τὸ προβληματισμὸ αὐτὸ βλ. ἰδιαιτέρα: ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας*.

Περὶ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κηδεύσεως τῶν θανόντων ἀβαπτίστων βρεφῶν

Τοῦ Ξενοφάντος Παπαχαράλαμπος, Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

α΄

Τὸ πρόβλημα τῆς παροχῆς ἐκκλησιαστικῆς κηδείας ἢ μὴ εἰς τὰ ἀποθανόντα ἀβάπτιστα νήπια, προφανῶς τέκνα Ὁρθοδόξων γονέων, οἱ ὅποιοι εἶχον τελέσει θρησκευτικὸν ἢ καὶ πολιτικὸν γάμον, ἢ καὶ ἐνδεχομένως καρπὸς σχέσεως ἐκτὸς νομίμου συμβιώσεως καὶ συζυγίας¹, συνδέεται πρὸς τὴν ιδιότητα ἢ μὴ τῶν νηπίων τούτων ὡς μελῶν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὅποια ἀποκτᾶται διὰ τοῦ Μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος.

Συναφῶς ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ὑπάρχει ὁ προβληματισμὸς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων θεολόγων, Ὁρθοδόξων καὶ Ἐτεροδόξων, ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀβαπτίστων νηπίων μετὰ τὸν θάνατον τούτων διὰ διαφόρους λόγους καὶ τὴν ἔξοδόν των ἐκ τῆς παρούσης ζωῆς.

Διερωτῶνται κατὰ ταῦτα, ἐὰν τὰ θανόντα ἀβάπτιστα νήπια ἀποκλείωνται μόνον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἢ καὶ τιμωρῶνται διὰ θετικῶν ποινῶν, ἐφ' ὅσον ὡς ἀβάπτιστα εἶναι μὲν φορεῖς τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δὲν ἔχουν ὅμως μετὰ λόγου ἐπιτέλεσιν προσωπικῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἄρα κολαστέων².

Ὁ προβληματισμὸς οὗτος ἐκφράζεται σαφῶς εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ ἁγίου **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου**, γράφοντος. «*Τοὺς δέ, μήτε δοξασθήσονται, μήτε κολασθήσονται παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, ὡς ἀσφραγίστους μὲν, ἀπονήρους δέ, ἀλλὰ παθόντας μᾶλλον τὴν ζημίαν, ἢ*

δράσαντας. Οὐ γὰρ ὅστις οὐ κολάσεως ἄξιος, ἤδη καὶ τιμῆς ὥσπερ οὐδὲ ὅστις οὐ τιμῆς, ἤδη καὶ κολάσεως»³.

Τὴν θέσιν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν τύχην γενικῶς τῶν ἀβαπτίστων νηπίων, μακρὰν παντὸς πνεύματος σχολαστικισμοῦ ἢ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἀποθανόντα ἀβάπτιστα ὑφίστανται περισσότερο ἐλαφρὰς ποινὰς, ἐκφράζεται καθ' ἡμᾶς, εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως **Κυρίλλου** μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου κατὰ τὸ 1815 εἰς ἀπάντησιν τῆς θέσεως τοῦ **Μεγάλου Οἰκονόμου**, διατυπώσαντος εἰς τὴν *Κατήχησιν* αὐτοῦ τὴν ἄποψιν ὅτι τὰ νήπια δὲν κολάζονται⁴. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐκφράζει καθ' ἡμᾶς τὸ πνεῦμα τῆς θεολογίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαίτερος τὸν προβληματισμὸν τοῦ ἁγίου **Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου**, διὸ καὶ κρίνομεν σκόπιμον τὴν παράθεσίν της.

«*Τὰ ἀβάπτιστα νήπια τελευτῶντα οὐ κολάζονται, ὡς προαιρετικῆς ἁμαρτίας καθαρεύοντα, τῆς γε μὴν οὐρανόου βασιλείας οὐκ ἀξιούονται, ὡς μὴ καθαρθέντα διὰ τοῦ θείου λουτροῦ ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας καὶ μὴ τυχόντα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως*»⁵.

Κρίνομεν κατόπιν τῶν ἀναφερθέντων σκόπιμον, ὅπως παρουσιάσωμεν ἐν συνόψει τὴν ὄλην διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς

Ἐκκλησίας περὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ βαπτίσματος παντὸς ἀνθρώπου καὶ τὰ εὐεργετικά ἀποτελέσματα τοῦ βαπτίσματος διὰ τὸν βαπτισθέντα.

Περὶ τῆς ἀναγκαιότητας τῆς καθάρσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ νηπίου μαρτυρεῖ πολλαχῶς ἡ ἁγία Γραφή, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν⁶, περὶ τῆς ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀναγεννήσεως⁷ καὶ περὶ τῆς συνθανατώσεως τῆ ἁμαρτία καὶ συνταφῆς⁸ τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸ βάπτισμα.

Καὶ εἰς τὴν Παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τονίζεται καὶ ἡ ἀναγκαιότης τοῦ βαπτίσματος καὶ κυρίως ὁ καθαρτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τονίζει σχετικῶς: «Τὸ φῶτισμα λαμπρότης ἐστὶ ψυχῶν, βίου μετάθεσις, ἐπερώτημα τῆς εἰς Θεὸν συνειδήσεως· τὸ φῶτισμα βοήθεια τῆς ἀσθενείας τῆς ἡμετέρας· τὸ φῶτισμα σαρκὸς ἀπόθεσις, Πνεύματος ἀκολούθησις, Λόγου κοινωνία, πλάσματος ἐπανόρθωσις, κατακλυσμὸς ἁμαρτίας, φωτὸς μετουσία, σκότους κατάχυσις· τὸ φῶτισμα, ὄχημα πρὸς Θεόν, συνεκδημία Χριστοῦ, ἔρεισμα πίστεως, νοῦ τελείωσις, κλεῖς οὐρανῶν βασιλείας, ζωῆς ἄμειψις, δουλείας ἀναίρεσις, δεσμῶν ἐκπλυσίς, συνθέσεως μεταποίησις»⁹. Παραπλήρως διδάσκει καὶ **Βασίλειος ὁ Μέγας**, γράφων: «Ὅτι δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι αὐτὸ καρποφορεῖν τῷ θανάτῳ, ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι, καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ· τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὡσπερ ἐν

ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον· τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαινίζον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἄνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος ὡς τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ Πνεύματος»¹⁰. Τὸν ἀνακαινιστικὸν χαρακτήρα τοῦ βαπτίσματος ἐξαιρεῖ καὶ ὁ **Γρηγόριος ὁ Νύσσης**, ὅταν λέγῃ: «βάπτισμα τοίνυν ἐστὶν ἁμαρτιῶν κάθαρσις, ἄφεσις πλημμελημάτων, ἀνακαινισμοῦ καὶ ἀναγεννήσεως αἰτία»¹¹. Συναφῶς καὶ **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός** τονίζει ὅτι «διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴ ἑτέρου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ παλιγγενεσία καὶ σφραγίς, καὶ φυλακτήριον, καὶ φωτισμός»¹².

Ἄλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ περὶ τοῦ βαπτίσματος διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ταυτίζεται ἀπολύτως πρὸς ἐκείνην τῆς ἀρχαίας ἀδιδαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν μεγάλων Πατέρων αὐτῆς τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων.

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως **Ἱερεμίας ὁ Β΄**

εἰς τὴν πρώτην ἀπόκρισίν του πρὸς τὴν Ἀνγουσταίαν Ὁμολογίαν «εἰς Τύβιγγαν ἀφοσπεμφθεῖσαν» ὑπ' αὐτοῦ «τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις ἀνδροῖν, τῷ τε τῆς θεολογίας διδασκάλῳ κυρίῳ Ἰακώβῳ τῷ καγκελαρίῳ καὶ κυρίῳ Μαρτίνῳ τῷ Κρουσιῳ» ἀποδέχεται τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ βαπτίσματος «πρὸς κάθαρσιν δηλαδὴ τῆς τοιαύτης προπατορικῆς ἁμαρτίας»¹³, ἐπικαλούμενος τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἐν εὐαγγελίῳ, «ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»¹⁴, ἀναφερόμενος «ὅτι



δεῖ βαπτίζεσθαι τὰ θρέφη, καὶ μὴ πρὸς καιρὸν περιμένειν»¹⁵.

Ἐσαύτως καὶ ὁ **Μητροφάνης Κριτόπουλος** εἰς τὴν Ὁμολογίαν αὐτοῦ διδάσκει «τὴν δὲ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος δύναμιν τηλικαύτην, ὅτι τοὺς τελουμένους ἀποπλύνει καὶ ἀποκαθαίρει τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας, ἣτις ἐστὶν ἡ πρὸς πᾶσαν κακίαν ροπή καὶ ἄλογος ἐπιθυμία, ὅτι καταλλάττει αὐτοὺς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θανάτου τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ χάριτι τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ υἰοθετεῖ τούτους αὐτῷ»¹⁶.

Καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ὁμολογία **Πέτρου Μογίλα**, Μητροπολίτου Κιέβου, ἀποφαίνεται, ὅτι «τὸ βάπτισμα εἶναι μία ἔκπλυσις καὶ ἀναίρεσις τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος» διὰ τοῦ ὁποίου «γίνεται ἡ διαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν, καὶ συγχαρεῖται ἡ εἴσοδος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» συμφώνως πρὸς τὸ Ἰω. 3, 5 καθ' ὅτι «τὸ μυστήριον τοῦτο σηκώνει ὅλα τὰ ἁμαρτήματα, εἰς μὲν τὰ θρέφη τὸ προπατορικόν, εἰς δὲ τοὺς μεγάλους καὶ τὸ προπατορικόν καὶ τὸ προαιρετικόν»¹⁷.

Ἡ ἀναγκαιότης τοῦ Μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τὰ νήπια τονίζεται καὶ κατὰ τὴν Ὁμολογίαν **Δοσιθέου Ἱεροσολύμων** εἰς τὸν 15^ο ὄρον αὐτῆς, ἐνθα δηλοῦται, ὅτι «ἀποτελέσματα δὲ τοῦ βαπτίσματος, συνελόντι φάναι, πρῶτον, ἡ ἄρσις τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ ὄσων ἄλλων ἁμαρτιῶν πεπραχῶς ἢ ὁ βαπτισθεὶς· δεύτερον, ρύεται ἐκείνου τῆς αἰδίου ποινῆς, ἣτινι ὑπέκειτο, εἴτε διὰ τὸ ἀρχέγονον ἁμάρτημα, εἴτε δι' ἃ ἰδικῶς ἔπραξε θανασίμως»¹⁸.

Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν σοβαρῶς τὰ ὄντως σωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ βαπτίσματος διὰ πάντα ἄνθρωπον, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ **Τερτυλλιανοῦ**, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει περιττὸν τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, λόγῳ τῆς ἀθωότητος τούτων, διὸ καὶ προέτρεπε νὰ βαπτίζωνται τὰ νήπια, ὅταν γίνωνται ἔφη-

βοι¹⁹, εἰς τὴν προᾶξιν ἐβάπτιζε ταῦτα ἀπὸ νηπιακῆς ἡλικίας ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων, διότι ταῦτα συμφώνως καὶ πρὸς τὸν ἅγιον Κυπριανὸν οὐδεμίαν προσωπικὴν ἁμαρτίαν φέρουν πλὴν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐξ Ἀδάμ²⁰.

Εἰς τὰ πρόσωπα πολλῶν Πατέρων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀποδοκιμάζεται βαρέως πᾶσα ἀναβολὴ καὶ βραδύτης διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ βαπτίσματος.

Ὁ **Γρηγόριος ὁ Νύσσης** ἐπισημαίνει χαρακτηριστικῶς: «Ψυχὴν ἀφώτιστον καὶ τῇ χάριτι τῆς παλιγγενεσίας μὴ κοσμηθεῖσαν, οὐκ οἶδα οὐδὲ εἰ ἄγγελοι μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος ὑποδέχονται. Πῶς γὰρ τὴν ἀσφράγιστον, τὴν μηδὲν τῆς δεσποτείας ἐπίσημον φέρουσαν; Ἡ εἰκὸς ἐμφέρεσθαι τῷ ἀέρι πλανωμένην καὶ ἀλητεύουσαν, καὶ ἀζήτητον, ὡς ἀδέσποτον· ἐπιθυμοῦσαν ἀναπαύσεως καὶ μονῆς, καὶ μὴ εὐρίσκουσαν ὀδυρομένην ἀνόνητα, καὶ μεταμελουμένην ἄπρακτα»²¹.

Συναφῶς καὶ ὁ **Μέγας Βασίλειος** προσπαθεῖ νὰ προσελκύσῃ πρὸς τὸ ἅγιον βάπτισμα, γράφων: «Μηδεὶς σε ἐξαπατάτω κενοῖς λόγοις. Ἐπιστήσεται γὰρ σοι αἰφνίδιος ὄλεθρος, καὶ ἡ καταστροφὴ ὁμοίως καταγίδι παρέσται. Ἐξεῖ ἄγγελος κατηφῆς, ἀπάγων διαίως καὶ σύρων σου τὴν ψυχὴν δεδεμένην ταῖς ἁμαρτίαις πυκνὰ μεταστρεφομένην πρὸς τὰ ὧδε, καὶ ὀδυρομένην ἄνευ φωνῆς, τοῦ ὄργανου λοιπὸν τῶν θρήνων ἀποκλεισθέντος. Ὡ πόσα σπαράξεις σεαυτόν! πόσα στενάξεις! ἄπρακτα μετανοῶν ἐπὶ τοῖς βουλευθεῖσιν, ὅταν ἴδῃς τὴν φαιδρότητα τῶν δικαίων ἐν τῇ λαμπρᾷ διανομῇ τῶν δώρων, καὶ τὴν κατῆφειαν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ σκότει τῷ βαθυτάτῳ»²².

Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Πατέρων αὐτῆς ὑλοποίησε τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ βαπτίσματος διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ ἀπὸ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, διὰ νὰ μὴ φύγῃ, εἰ δυνατόν, οὐδὲν νήπιον ἀσφράγιστον διὰ τὴν μετὰ θάνα-

τον ζωήν²³, λαβοῦσα σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἔλλειψιν ἀρνητικῶς ὡς ἐμποδίου τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ νηπίου²⁴, τὸ ὁποῖον καὶ βαπτίζεται τῇ ὑπάρξει τοῦ ἀναδόχου καὶ τῇ συγκαταθέσει τῶν γονέων αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι γονεῖς καὶ ἀνάδοχος ἀναλαμβάνουν καὶ τὸ τεράστιον βᾶρος τῆς εἰς Χριστὸν κατηχήσεως τοῦ βαπτισθέντος νηπίου κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ καὶ ἐκφράσεως θετικῶς ἢ καὶ ἀρνητικῶς τῆς βουλήσεως του πρὸς τὴν χορηγηθεῖσαν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ βαπτίσματος πνευματικὴν ἀναγέννησιν ἐν Χριστῷ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, τόσον ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὴν ἀγίαν Γραφήν, ὅσον

1. Τὰ νήπια ἀγάμων Ὁρθοδόξων γυναικῶν.

2. Βλ. **Χρ. Ἀνδρούτσου**, Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔκδ. «Ἀστέρως», Ἀθήναι 1956², σελ. 328.

3. Λόγος Μ' εἰς τὸ Ἅγιον Βάπτισμα, κγ', PG 36, 389.

4. Παρὰ **Χρ. Ἀνδρούτσου**, Δογματικὴ, σελ. 328, ὑποσ. 3.

5. Αὐτόθι.

6. Πράξ. 2, 38· 22, 16. Ἔβρ. 10, 22. Α' Κορ. 6, 11.

7. Ἰω. 3, 5.

8. Ρωμ. ι', 4· 7, 11.

9. Λόγος Μ' εἰς τὸ Ἅγιον Βάπτισμα, γ' PG 36, 361.

10. Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ιε', PG 32, 129.

11. Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, ἐν ἣ ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν. PG 46, 580.

12. Ἐκδοσις ἀκριβοῦς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, IV, θ', PG 94, 1121.

13. Ἐν **Ἰω. Καρμίρη**, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. I, ἐν Ἀθήναις 1952¹, σελ. 380.

14. Ἰω. 3, 5.

15. Αὐτόθι, σελ. 394.

16. Αὐτόθι, τόμ. II, ἐν Ἀθήναις 1953¹, σελ. 531.

17. Αὐτόθι, σελ. 636.

18. Αὐτόθι, σελ. 759.

19. «Quid festinat innocens aetas ad remissionem peccatorum?». «Ait quidem Dominus: nolite eos prohibere ad me venire. Veniant ergo dum adulescunt, veniant dum discunt, dum quo veniant docentur, fiant Christiani cum Christum nosse potuerint» (De baptismo 18, PL 1, 1330).

καὶ εἰς τὴν ἱερὰν Παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδεὶς δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐὰν δὲν ἀπαλλαγῇ τοῦ προπατορικοῦ ρύπου καὶ δὲν ἀναγεννηθῇ διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος πνευματικῶς, τόσον ὁ ἐνήλιξ, ὅσον καὶ τὸν νήπιον. Μόνον τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας βάπτισμα σωτήριο καὶ μάλιστα καλύτερον τοῦ δι' ὕδατος βαπτίσματος τῆς Ἐκκλησίας, διότι δι' αὐτοῦ ὁ μαρτυρήσας ἐπεσφράγισε τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς τὸ Χριστὸν διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ του τέλους τελειωθείς ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ.

20. «Et a baptismo atque a gratia nemo prohibetur, quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, nisi quad secundum. Adam carnaliter natus contagium mortis antiquae prima natiuitate contraxit, qui ad remissam peccatorum accipiendum hoc ipso facilius accedit quad illi remittuntur non propria sed aliena peccata» [Ἐπιστ. 59, 5 (Carthaginense Concilium sub Cypriano tertium de infantibus baptizandis, anno post Christum natum CCL III habitum, V). PL 3, 1054].

21. Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ βάπτισμα. PG 46, 424.

22. Προτρεπτικὴ εἰς τὸ Ἅγιον βάπτισμα, ὁμιλ. ιγ', 8, PG 31, 441-444.

23. «...χωρὶς τινος προσκόμματος ὀφείλει ταῦτα ταυτίζεσθαι μὴ ποτε ὁ τοιοῦτος δισταγμὸς ἀποστερήσῃ αὐτὰ τῆς τοιαύτης τοῦ ἀγιασμοῦ καθάρσεως» (Κανὼν πδ', Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Β', Ἀθήναι 1992) (φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις τῆς Ἀθηναίων 1852 ἐκδόσεως, σελ. 496). Ἦδη, ὁ **Γρηγόριος ὁ Θεολόγος** προέτεινε τὸν νηριοβαπτισμὸν λέγων: εἴπερ τις ἐπέγει κίνδυνος. Κρεῖσσον γὰρ ἀναισθητῶς ἀγιασθῆναι ἢ ἀπελθεῖν ἀσφράγιστα καὶ ἀτέλεστα» (Λόγος Μ' εἰς τὸ Ἅγιον βάπτισμα, κη'. PG 36, 400).

24. Ὅθεν καὶ **Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων** τονίζει διὰ τὰ νήπια: «Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, πάντα τὰ βαπτισθέντα καὶ κοιμηθέντα νήπια ἀναμφιβόλως σώζεσθαι, προσοισθέντα διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ἐκτὸς ἦν ἁμαρτίας, κοινῆς μὲν, ὅτι ἐλυτρώθησαν τῷ θείῳ λουτρῷ, ἰδικῆς δὲ ὅτι τὰ θρέφῃ μὴ ἔχοντα ἐνεργεῖα προαίρεσιν οὐχ ἁμαρτάνει, ἄρα καὶ σώζεσθαι» (Ὁμολογία, ἐν **Ἰω. Καρμίρη**, Τὰ Δογματικὰ, τόμ. II, ἐν Ἀθήναις 1953¹, σελ. 760), Πρὸβλ. καὶ **Χρ. Ἀνδρούτσου**, Δογματικὴ, σελ. 326.

Μνημοσύνου ὁ καιρός...

Βιώματα τοῦ Ψυχοσαββάτου

Τοῦ Πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Ν. Καλλιανοῦ

Ἐδῶ πού διακονῶ, κάπου σ' ἓνα μικρὸ ἐνοριακὸ ναὸ κάποιου νησιοῦ, τὰ Ψυχοσαββάτα ἔχουν ἓνα χαρακτήρα περιέργου καὶ ιδιότυπο.

Ἀποβραδύς, στὸν Ἑσπερινὸ δηλαδή, φέρνουν οἱ γυναῖκες –ἄντρες μέχρι σήμερα ἐλάχιστους εἶδα– φέρνουν τὰ πιάτα μὲ τὰ κόλλυβα μαζί μὲ τὸ πρόσφορο καὶ τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μνημονεύονται στὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας μὲ τὸ Τρισάγιο.

Παλιότερα, ὅταν ζοῦσαν ἀκόμη οἱ γιαγιές, τῶν ὁποίων τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τις ἔνωνε μὲ τὸ 19ο αἰ., φέρνανε μαζί μὲ τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ πιατάκια, τὰ ὁποῖα τὰ ὀνόμαζαν «πάμπ' πρὸς πάμπ'», πάμπου πρὸς πάμπου. Εἶναι δὲ αὐτονόητο, πὼς αὐτὴ ἡ λατρευτικὴ ἔκφραση πού λειτουργοῦσε στὴ συνείδηση τῶν γυναικῶν αὐτῶν μηχανικά, εἶχε στὸ βάθος τῆς τῆ θεολογικῆς τῆς σημασία. Κι αὐτό, ἐπειδὴ αὐτὲς τις στιγμὲς πρέπει νὰ συμμετάσχουν στὸ μεγάλο τραπέζι καὶ αὐτοὶ πού τὰ ὀνόματά τους, ὅσο κατεβαίνουμε στὸ χρόνο, ὅλο καὶ λησμονοῦνται ἀπὸ τοὺς ἐπιγόνους, διασώζονται ὅμως στὴ Μνήμη τοῦ Θεοῦ.



Μὲ τὴν τέλεση τοῦ Τρισαγίου ἀνάβονταν τὰ κεριὰ πού «μελετοῦσαν» γιὰ τοὺς κεκοιμημένους, ἐνῶ στὸ τέλος, ὅταν μοιράζονταν τὰ κόλλυβα λέγανε καὶ συνεχίζουν νὰ λένε «Χρόνια Πολλά», λὲς καὶ ἀπόλυσε κάποιον πανηγύρι... Ὡστόσο, τὸ πανηγύρι αὐτὸ ἔχει τὴ δική του ἀτμόσφαιρα, πού ἐντοπίζεται καὶ περιγράφεται στὴ συνάντηση τῶν ζώντων μὲ τοὺς κεκοιμημένους.

Καθὼς, λοιπόν, προσπαθῶ νὰ περιγράψω αὐτὲς τὶς πτυχὲς τῆς θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς, σκέφτομαι πὼς χρόνο μὲ τὸ χρόνο πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ παλαιὰ ἔθιμα ἀρχίζουν νὰ καταργοῦνται. Ἔτσι, παλιότερα ἐτοίμαζαν τὰ κόλλυβα στὸ σπίτι· σήμερα τὰ δίνουν στὸ ζαχαροπλαστεῖο ἢ σὲ εἰδικὰ ἐργαστήρια. Σημείωσα δὲ πὺρ πάνω καὶ τὴν ἀπουσία

τῶν μικρῶν πιάτων γιὰ τοὺς προγόνους καὶ σκέφτομαι πὼς μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἴσως ξεχαστοῦν καὶ τὰ «πεθαμένα κόλλυβα», ὅπως λησμονήθηκαν καὶ «τ' ἄγια»¹.

Ὡστόσο, αὐτὸ πού ἔχει τὴ δέουσα σημασία εἶναι αὐτὰ τὰ χαρτιὰ μὲ τὰ ἄγνωστα, ἐν πολ-

1. Δανεῖζομαι τὸν τίτλο ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο διήγημα τοῦ Ἀλ. Παπαδιαμάντη.

λοῖς, σὲ μένα ὀνόματα, τὰ ὅποια καταλαβαί-
νω πὼς ἀντιπροσωπεύουν κάποιες ομάδες
προσώπων, ποὺ σήμερα δὲν ἔχουν πιά «εἶδος
οὐδὲ κάλλος». Ὡστόσο, νοιώθω πὼς εἶναι
σιμὰ μας αὐτὲς τὶς στιγμές, ἀνάμεσά μας, ἑκα-
τοντάδες ψυχές, ποὺ ἀπὸ τῶν ἴσκιων τοὺς
τόπους ἔρχονται σιωπηλὰ κι ἤρεμα ν' ἀφουγ-
κραστοῦν τὸ ὄνομά τους, αὐτὸ ποὺ τὶς ἀνα-
γέννησε κατὰ τὴν ὥρα τοῦ Βαπτίσματος. Γι'
αὐτὸ πιστεύω, πὼς στὰ χαρτιά ἐκεῖνα δὲν
εἶναι ἀποτυπωμένα κάποια ὀνόματα χωρὶς
νόημα, ἀλλὰ Μορφές συνανθρώπων, γνωστῶν
ἢ ἄγνωστων, ποὺ τοὺς θυμόμαστε, τοὺς μνη-
μονεύουμε μὲ συγκίνηση ἢ καὶ δίχως σημασία,
γιατὶ δὲν καταλαβαίνουμε πὼς αὐτὰ τὰ
ὀνόματα εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ζωῆς μας, ἀφοῦ
τὴ θέση τῶν Προσώπων αὐτῶν διαδεχτήκαμε
ἡμεῖς καὶ τὴ δική μας αὔριο θὰ καταλάβουν
οἱ ἐπίγονοί μας...

Πὰ μᾶς τοὺς ἱερεῖς εἶναι πολὺ σημαντικὲς
αὐτὲς οἱ στιγμές, καθὼς μνημονεύουμε καὶ τὰ
ὀνόματα τῶν προκατόχων, αὐτῶν δηλ. ποὺ
ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συστάσεως τῆς Ἐνορίας δια-
κόνησαν στὸ Θυσιαστήριο, ἀφήνοντας μὲ τὸ
πέρασμά τους τὸ δικό τους ἀποτύπωμα, τὸ
δικό τους χνάρι, τὸ ὁποῖο διακρίνεις, τὸ αἰσθά-
νεσαι, ὡσὰν μιὰ ιδιότυπη συλλειτουργία, ἕνα

παράξενο συντρόφεμα σὲ τούτη τὴ σύναξη.
Φυσικὰ κάποιων θυμᾶσαι ἀμυδρὰ ἢ καθαρὰ τὰ
πρόσωπα, ἄλλων πασχίζεις νὰ τὰ σχεδιάσεις
μέσα σου κι ἄλλων μῆτε τὰ ὀνόματα γνωρίζεις,
γιατὶ δὲν ἄφησαν παρὰ μονάχα τὸν ἴσκιό τους
νὰ παραστέκει σιωπηλὸς συνοδοιπόρος σ' αὐτὴ
τὴν ἱερὰ κι εὐκατάνυχτη σύναξη.

Τὰ Ψυχοσάββατα, βλέπεις, εἶναι πάντα
ἕνας σιωπηλὸς περίπατος στὸ χτές, μιὰ ἐπι-
σκεψὴ στὴ Χαριτωμένη πραγματικότητα τῆς
Μνήμης, ὅπου ἀναπαύονται «φίλοι ὁμοῦ καὶ
συγγενεῖς καὶ ἅπας ἄνθρωπος τὰ τοῦ βίου λει-
τουργήσαντα πιστῶς». Εἶναι ὁ ἰδιαίτερος χρό-
νος ποὺ ἀφιερώνουμε στὴν προσευχὴ γιὰ «ταῦς
ἀφυπνώσαντας ἐκ τῆς τοῦ βίου νυκτός», ὅπως
μὲ τὴ χάρι τοῦ Κυρίου «νύοι ἡμέρας ἀνεσπέ-
ρου» καταστοῦν.

Ἄν, λοιπόν, στὴν κάθε Θ. Λειτουργία μνη-
μονεύουμε τοὺς Κεκοιμημένους, τὰ Ψυχοσάβ-
βατα προσθέτουμε κι ἄλλο χρόνο στὴν προ-
σευχὴ μας γι' αὐτούς. Γιατὶ ἡ μέρα αὐτὴ εἶναι
τὸ πανηγύρι τους, τὸ πανηγύρι ποὺ συγκαλεῖ
μαζὶ μ' αὐτούς κι ὅσους δὲν παύουν νὰ θυ-
μοῦνται καὶ ἐπιμένουν νὰ ψάχνουν στὰ μυστι-
κὰ κιτάπια τῆς ψυχῆς τους γιὰ λησμονημένα
ὀνόματα. Ἐπειδὴ τὸ δίχως ἄλλο ἢ ἡμέρα αὐτὴ
τὸ προκαλεῖ.

«Εἶμαστε ἕνας λαὸς μὲ παλικαρίσια ψυχὴ, ποὺ κράτησε τὰ βαθιὰ κοι-
τάσματα τῆς μνήμης του σὲ καιροὺς ἀκμῆς καὶ σὲ αἰῶνες διωγμῶν καὶ
ἄδειων λόγων. Τώρα ποὺ ὁ τριγυρινὸς μας κόσμος μοιάζει νὰ θέλει νὰ
μᾶς κάνει τρόφιμους ἐνὸς οἰκουμενικοῦ πανδοχείου, θὰ τὴν ἀπαρνη-
θοῦμε ἄραγε αὐτὴ τὴ μνήμη; Θὰ τὸ παραδεχτοῦμε τάχα νὰ γίνουμε ἀπό-
κληροί; Δὲ γυρεύω μῆτε τὸ σταμάτημα, μῆτε τὸ γύρισμα πρὸς τὰ πίσω,
γυρεύω τὸ νοῦ, τὴν εὐαισθησία καὶ τὸ κουράγιο τῶν ἀνθρώπων ποὺ
προχωροῦν ἐμπρός». Γ. Σεφέρης (1964)

1950 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Χ. Χρυσοστόμου, Δρ. Φιλολογίας

Εορτάζουμε φέτος τὴ 1950ῃ ἐπέτειο τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἴδρυση πολυάριθμων τοπικῶν Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ πέρασμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τῶν συνοδῶν του ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἔφερε τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Εὐρώπη. Πρώτη, λοιπόν, ἡ Ἑλλάδα δέχθηκε τὸν χριστιανικὸ λόγο καὶ ἦταν καρποφόρος.

Ὁ ἑλληνισμὸς ἀξιώθηκε νὰ καταστῆ ὁ πρωτότοκος τῆς χριστιανικῆς κολυμβήθρας μὲ ἱεροτελεστή καὶ ἀνάδοχο τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Τὸ γνωστὸ ὄραμα τῆς Τρωάδας ἀνοίξε τὶς πύλες τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, γιὰ νὰ εἰσβάλει στὴ σκοτία τῆς πλάνης ὁ πυρὸς τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Ἀπὸ τότε ἀκριβῶς ἡ Ἑλλάδα ἀπέβη γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη μυσταγωγὸς τοῦ ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ.

Πὶ θὰ συνέβαινε, ὅμως, ἐὰν ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν ἐπισκεπτόταν σήμερα τὴν Ἑλλάδα, 1950 χρόνια μετὰ;

Ἵπακούοντας στὶς ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὅπως τότε ἰπάκουσε στὴν παράκληση τοῦ Μακεδόνα ἀνδρα (Πράξ. 16, 9), ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐγκαταλείπει τὴν οὐράνια Ἱερουσαλὴμ καὶ παρίσταται ἀνάμεσά μας, γιὰ νὰ νουθετήσῃ καὶ πάλι τὸν καθένα μας ὡς τέκνα του ἀγαπητά.

Ἡ σημερινὴ χρονικὴ συγκυρία, στὸ μεταίχμιο μεταξὺ 20οῦ καὶ 21ου αἰῶνα, εἶναι ἐξίσου κοσμοϊστορικὴ μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ σήμερα, ὅπως καὶ τότε, ὑπάρχει ἡ ἐπείγουσα ἀναγκαιότητα μᾶς ἀδιάσπαστης συνδέσεως τῆς Ἑλλάδας μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Ἑλλάδα ἐπωμίσθηκε διὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τὴν κοσμοϊστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Καὶ σήμερα οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, ὡς ἄλλοι Παῦλοι, ὀφείλουμε νὰ καταγγεῖλουμε σὰ ἔθνη ὅτι «*Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*» (Ἐβρ. γ', 18).

Ἡ σημερινὴ Ἑλλάδα, πλῆρες μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογένειας, μπορεῖ νὰ συμβάλει οὐσιαστικὰ στὸν ἐπανευαγγελισμὸ τῆς Εὐρώπης. Αὐτό, ἄλλωστε, φανερῶνει καὶ τὸ γεγονὸς τῆς προσελεύσεως στὴν Ὁρθοδοξία ἢ τῆς φιλικῆς πρὸς αὐτὴν διαθέσεως ση-

μαντικοῦ ἀριθμοῦ δυτικοευρωπαϊῶν χριστιανῶν, προερχομένων ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ, τὴν Ἀγγλικανικὴ καὶ τὴν Προτεσταντικὴ ὁμολογία.

Ἐπιπλέον, ἡ προβολὴ τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποτελεῖ σήμερα τὴν καλύτερη ἀπάντηση στὴν ἀπειλὴ τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τῆς ἰσοπεδωτικῆς συγχώνευσης πολιτισμῶν καὶ ἰδεῶν. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὰν ἀπὸ ἄλλο σύγχρονο «*θῆμα*» τοῦ οὐρανοβάμονος Παύλου, ἀκούγεται –καὶ πάλι ἐπίκαιρη– ἡ φωνὴ τοῦ Ἀποστόλου, γιὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσει, ὅπως ἄλλοτε στὸ δεσμοφυλάκα τῶν Φιλίππων (Πράξ. ἰστ', 23 κ.έ.), τί πρέπει νὰ κάνουμε ὄχι μόνον γιὰ νὰ σωθοῦμε ὡς ἄτομα, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐπιδιώσουμε ὡς ἔθνος, ὡς κοινωνία, ὡς ἐνωμένη Εὐρώπη.

Καὶ σήμερα ὁ Παῦλιος λόγος μᾶς διδάσκει πῶς –ἐὰν θέλουμε νὰ ζήσουμε στὴ νέα χιλιετία σὲ μία πραγματικὰ ἐνωμένη Εὐρώπη– ἔχουμε χρῆος ἐμεῖς, ὡς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, νὰ μεταδώσουμε στὶς σύγχρονες κοινωνίες τὴν προοπτικὴ τῆς θεανθρωπότητος, πού μᾶς προσφέρει ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ νὰ εἰσαγάγουμε σ' αὐτὲς τρεῖς βασικὲς συμπεριφορές:

Τὴ μετάνοια, «*εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας*» (Α' Τιμ. β', 4 καὶ Β' Τιμ. β', 25).

Τὴν αὐτάρκεια: «*τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένητε εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης*» (Β' Κορ. η', 14).

Τὸν σεβασμὸ τῆς φύσεως, «*εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*» (Ρωμ. η', 21).

Ἄλλὰ καὶ ἡ τακτικὴ πού ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει γιὰ τὴ σύγχρονη Ἐκκλησία τὸν κανόνα καὶ τὸ πρότυπο τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης τῆς.

Τὸ πῶς, δηλαδή, στάθηκε ὁ Παῦλος μέσα στὴν ξακουστὴ Ἀθήνα ὡς «*ξένων δαιμονίων καταγγελεὺς*» (Πράξ. ιζ', 18) καὶ τὸ πῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπισκίασε τοὺς κορυφαίους ἐκπροσώπους τοῦ πνεύματος καὶ τοὺς ὀδήγησε στὸν Χριστό, ἀποτελεῖ καὶ σήμερα τὴν ἀπάντηση στὴν ἀπορία ἢ καὶ τὴν ἀμηχανία μας, τὸ πῶς

οί λίγοι ὀρθόδοξοι Ἕλληνες θὰ μπορέσουμε νὰ σταθοῦμε μέσα στὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ ἀναμετρηθοῦμε μὲ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ἐνδόξους τῆς γῆς.

Ὁ ἐπανευαγγελισμὸς τῆς Εὐρώπης, ὅμως, δὲν θὰ γίνεи καὶ σήμερα μὲ τὴν περιφρόνηση καὶ τὴν ὑποτίμηση τῶν θεμελιωδῶν ἀξιών, ποὺ ἐκπροσωποῦν οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς, ἔστω κι ἂν δὲν εἶναι ὀρθόδοξοι. Καὶ πάλι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει ὡς ὀδηγὸ τὴν τακτικὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἐάν, δηλαδή, ἐκεῖνος ἐκφράζονταν μειωτικά ἢ περιφρονητικά γιὰ τοὺς βωμοὺς τῶν Ἀθηναίων, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ τὸν ἀπέπεμπαν ὡς ὑβριστὴ τῆς πατρίδας θρησκείας τους. Τότε, ὅμως, ποιά θὰ ἦταν ἡ τύχη τοῦ κόσμου;

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὄχι μόνον δὲν ἐξύβρισε τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν Ἀθηναίων, ὥστε νὰ ἔλθει σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς λάτρεις τους, ἀλλὰ καὶ τὰ χαρακτήρισε ὡς σεβάσματα (Πράξ. ιζ', 23), δηλαδή ὡς ἐκδηλώσεις καὶ ὡς ἀντικείμενα τοῦ βαθύτερου σεβασμοῦ τῶν Ἑλλήνων, μπροστὰ στὸν ὁποῖο στάθηκε μὲ κατανόηση καὶ σοφία. Ἀποφεύγοντας ἔτσι τὴν ἀντιπαράθεση, σεβάσθηκε τὰ ἱερά τους καὶ κέρδισε τὴν ψυχὴ τους.

Κι ἐμεῖς σήμερα δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐξαπτόμαστε, οὔτε νὰ ἐκδηλώνουμε ἐπιθετικὲς τάσεις ἐναντίον σὲ ὅσους προσβεῦουν μιὰν ἄλλη πίστη, ἀντίθετη μὲ τὴ δική μας. Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας στρέφεται πρὸς τίς θρησκείουσες ψυχές. Αὐτὲς μᾶς ἐνδιαφέρουν. Αὐτὲς ἀποτελοῦσαν καὶ γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο τὴν οὐσία τοῦ ἱεραποστολικοῦ του ἔργου. Π' αὐτὸ καὶ στὸν Ἄρειο Πάγο ἀναζήτησε τὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικότητας, ἐκεῖνο ποὺ –περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα– θὰ προσεγγίξει πρὸς τὸν χριστιανισμό.

Τὴν ἴδια μέθοδο θὰ ἀκολουθοῦσε καὶ σήμερα ὁ Ἀπόστολός μας γιὰ νὰ προσεγγίσει καὶ νὰ ζωγήσει στὴν ἀληθινὴ πίστη τοὺς λάτρεις τῶν σύγχρονων εἰδώλων καὶ τοὺς θιασῶτες τοῦ σύγχρονου τρόπου ζωῆς.

Τὴν ἴδια μέθοδο ὀφείλουμε νὰ ἀκολουθήσουμε κι ἐμεῖς ὡς ὀρθόδοξοι, γιὰ ἓναν ἐπιπρόσθετο λόγο: στὰ

ἀμέσως προσεχῆ χρόνια ἢ νέα εὐρωπαϊκὴ πραγματικότητα θὰ προκαλέσει μιὰ χωρὶς προηγούμενο μετακίνηση πληθυσμῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαταραχθεῖ ἡ θρησκευτικὴ ὁμοιομορφία τῆς Ἑλλάδας. Τότε πλέον ἢ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας θὰ καταστεῖ ἀναγκαία ἀκόμη καὶ μέσα στὸν γεωγραφικὸ χῶρο τῆς πατρίδας μας. Καὶ σήμερα, ἄλλωστε, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑτεροδόξων καὶ ἑτεροθρήσκων, κυρίως μουσουλμάνων, κατοίκων τῆς χώρας μας ἔχει ἀύξηθεῖ σημαντικά.

Θὰ ἀναζητήσουμε, λοιπόν, τὸ σημεῖον ἐπαφῆς μὲ ὄλους αὐτούς; Θὰ βροῦμε τὸν «ἄγνωστο Θεό» τους (Πράξ. ιζ', 23); Θὰ μπορέσουμε νὰ ἀξιοποιήσουμε τὸ θαῦμα τῆς Παύλειας ἱεραποστολῆς; Χωρὶς νὰ ὑποτιμοῦμε κι ἐμεῖς τὴ μὴ ὀρθόδοξη εὐσέβεια, μὲ πλήρη κατανόηση τῆς οὐσίας τῆς, ἐπωμιζόμεστε τὸ ἱστορικὸ χρέος νὰ ἀναζητήσουμε καὶ νὰ βροῦμε τὸ σημεῖο, στὸ ὁποῖο αὐτὴ ἀκουμπᾷ τὴν ὀρθόδοξη ἀλήθεια.



Τὸ ἐκθαμβωτικὸ φῶς τῆς Παύλειας θεολογίας καὶ ἱεραποστολῆς ἔχει καὶ στίς μέρες μας τὴ δύναμη νὰ ἐξαφανίσει τὴ λευκότητα τῶν σύγχρονων εἰδώλων, τῆς ἀθεΐας, τοῦ ἕλιμου καὶ τῆς ἐγκοσμίκευσης καὶ νὰ τὰ μεταβάλλει σὲ σκιές. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σὲ μιὰ νέα πορεία, τὴν σύγχρονη Παύλεια Πορεία τῆς Ἐκκλησίας μας, μπορεῖ καὶ πάλι νὰ γίνεи κήρυκας τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς μας.

Τότε, 1950 χρόνια πρὶν, ὁ ἴδιος ἔγινε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ μέγας παρὰνυμφος τῆς ἀδιάσπαστης ἐνώσεως τοῦ Νυμφίου τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν νύμφη Ἑλλάδα εἰς δόξαν Θεοῦ.

Σήμερα, 1950 χρόνια μετὰ, οἱ σύγχρονοι ὀρθόδοξοι Ἕλληνες θὰ μπορέσουμε νὰ ἀκούσουμε τίς κραυγὲς ποὺ ἀκούγονται ἀπὸ τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Ἀσία; Θὰ μπορέσουμε νὰ πορευθοῦμε μέσα στὴ νέα παγκοσμιοποιημένη εὐρωπαϊκὴ πραγματικότητα ὡς ἀντάξιοι τῆς κλήσης μας (Ἐφ. δ', 1);

Εἶναι γεγονός ὅτι «ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ» (Ἐφ. α', 18) ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ κόσμου μας.



Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Του Ἀρχιμανδρίτου Χρυσοστόμου Τριανταφύλλου

ΚΥΡΙΑΚΗ Β΄ ΜΑΤΘΑΙΟΥ (17 Ἰουνίου 2001)
(Ματθ. δ΄, 18-23)

Εἶναι ὁ Χριστὸς αὐτὸς ποὺ καλεῖ προσωπικὰ τοὺς πρώτους μαθητὲς καὶ ἀποστόλους Του, ὅπως φαίνεται στὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα: «ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. ιε΄, 19) θὰ τοὺς πῆ ἀργότερα.

Ἡ πρωτοβουλία τῆς προσκλήσεως εἶναι δική Του. «Οὐχ ἐαυτῶ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀαρῶν» (Ἑβρ. ε΄, 4-6).

Ἡ ἴδια τάξη τηρήθηκε, ἄλλωστε, καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ «οὐχ ἐαυτῶ τὴν τιμὴν ἀρπάσας, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς κατασταθεῖς» (Διαταγαὶ Ἀποστόλων).

Οἱ περιπτώσεις Δαθάν, Ἀβειρῶν καὶ Κορὲ ἀπὸ τὴν Π.Δ. (Ἀριθμ. ιστ΄, ιζ΄) καθὼς καὶ τοῦ Σίμονα τοῦ μάγου ἀπὸ τὴν Καινὴ (Πράξ. η΄, 18-25), βεβαιώνουν ὅτι αὐτὴ ἡ χάρις οὔτε ἐκδιάζεται, οὔτε ἐξαγοράζεται ἀτιμωρητῶ, ἀλλὰ μόνον προσφέρεται.

Οἱ μαθητὲς καλοῦνται νὰ ἀκολουθήσουν τὸ Χριστό. Ἡ ἀποδοχὴ ἢ ὄχι τῆς προσκλήσεως εἶναι δική τους. Καλοῦνται νὰ πορευθοῦν ὀπίσω Του. Νὰ βαδίσουν ἀκριβῶς στὰ βήματά Του, στὰ ἴχνη Του. Ὁ Ἰησοῦς περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν διδάσκων τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας καὶ θεραπεύων τὸν λαόν.

«Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἔλεγε, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. Ὁ ἀφ' ἐαυτοῦ λαλῶν τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν, οὗτος ἀληθὴς ἐστὶ καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν» (Ἰωάν. ζ΄, 16-19).

Οἱ μαθητὲς ἔχουν ἐντολὴ νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον «πάση τῇ κτίσει» (Μάρκ. ιστ΄, 15) καὶ νὰ θεραπεύσουν «ἐν τῷ ὀνόματί Του» (Μάρκ. ιστ΄, 17-18).

Θὰ γίνονται ἀλειτουργοὶ ἀνθρώπων, ὄχι πρὸς ἴδιον ὄφελος, ἀλλὰ πρὸς δόξαν Του. Θὰ ἀγρεύουν γιὰ τὴ μεγάλη καὶ σώζουσα σαγήνη τῆς ἐκκλησίας (Ματθ. ιγ΄, 47).

Ἔτσι θὰ διαφέρουν ἀπὸ τοὺς παντὸς εἶδους κακοὺς προπαγανδιστὲς, ποὺ περιάγουν τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν γιὰ νὰ κάμουν ἕναν προσήλυτο υἱὸν γενένης διπλότερον αὐτῶν...

Ἀξιοσημείωτη, ὡστόσο, καὶ ἡ ἀνταπόκριση τῶν μαθητῶν εὐθέως, ἄφασαν συγγενεῖς καὶ ἐργασίαι καὶ τὸν ἀκολούθησαν. Ἡ θυσία τους ἀξιόμιμητη, κρίνεται καὶ κατανοεῖται σὲ σχέση μὲ τὴν τιμὴ τῆς προσκλήσεως... ἢ μᾶλλον μὲ τὸν ἴδιον τὸν καλοῦντα!

ΚΥΡΙΑΚΗ Γ΄ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, «ΓΕΝΕΣΙΟΝ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ» (24 Ἰουν. 2001) (Λουκ. α΄, 1-25)

Ἄν ἡ ἔλευση ἀνθρώπου στὸν κόσμον εἶναι, κατὰ κανόνα, αἰτία χαρᾶς, γιὰτὶ ἀποκαλύπτει τὴ στοργὴ τοῦ ποιητοῦ τῶν πάντων Κυρίου μας, νὰ ἔχη συνεργὸ στὴ δημιουργία τῆς ζωῆς τὸν ἄνθρωπο, τοῦτο ἀσφαλῶς ἰσχύει περισσότερο γιὰ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι γεννῶνται γιὰ νὰ υπηρετήσουν μιὰ θεϊκὴ διακονία.

Ἡ γέννηση τοῦ Προδρόμου εἶναι πρόξενος χαρᾶς γιὰ τοὺς γονεῖς του καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους (Λουκ. α΄, 14).

Ἀφαιρεῖται ὁ ὄνειδισμὸς τῆς ἀτεκνίας ἀπὸ τὴ μητέρα του, λύεται ἡ ἀφωνία τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ καὶ ἡ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κηρύττεται στὸν κόσμον.

Προφήτης Ὑψίστου ὁ Ἰωάννης καὶ πλήρωμα πάσης προφητείας, θὰ μαρτυρήσει περὶ τοῦ Φωτὸς (Ἰωάν. α΄, 9) καὶ ὡς ἀληθὴς φίλος του Νυμφίου γεμάτος χαρὰ, θὰ τὸν ὑποδείξει στοὺς ἄλλους (Ἰωάν. α΄, 26-31) καὶ θὰ τοὺς καλέσει νὰ Τὸν ἀκολουθήσουν.

Μὲ πνευματικὸ χάρισμα καὶ προφητικὴ δύναμη ὅμοια μ' ἐκείνη τοῦ Ἡλία, θὰ καλέσει τὸ λαὸ σὲ μετάνοια, μὲ καρποὺς ἀξίους τοῦ ὀνόματός της, διότι ἤγγικεν ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.

Τὸ προφητικὸ χάρισμα δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς τὸ Πανάγιον Πνεῦμα «χύθηκε» σ' ὅλο τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία γίνεται καθημερινὰ μέσα στὴν ἱστορία ἄγγελος τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους, «λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν» (Α΄ Κορ. ιδ΄, 3).

Μεταγγίζει τὴ ζωντανὴ παράδοση καὶ τὴ θεολογία της σ' ὅσους ἀγωνιοῦν ἢ μένουν ἀδιάφοροι γιὰ τὰ μεγάλα θέματα τῆς σωτηρίας, τῆς ἁμαρτίας, τῆς κολάσεως, τῆς θεώσεως...

Μέσα ἀπ' τὸ πλῆθος τῶν εἰδήσεων ποὺ δημιουργεῖ ἡ εὐκολία τῶν λόγων, προσπαθεῖ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὸν ἀφανισμό τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν καὶ νὰ τὰ ἀξιοποιήσει οὐσιαστικὰ γιὰ τὰ παιδιά της μὲ προδρομικὴ ταπεινώση καὶ τόλμη.

Ἡ ἐγκάρδια ἀποδοχὴ τοῦ προφητικοῦ της λόγου θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν ἀναγέννηση διὰ τῆς μετανοίας, στὸ πλήρωμα τῆς χαρᾶς!

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ

στιγμιότυπα

Φωτογραφίες: Χρ. Μπόνη

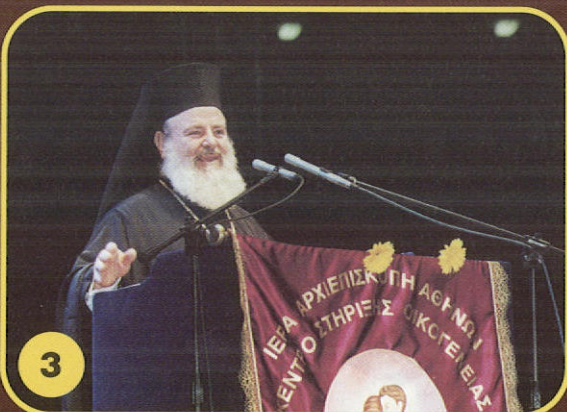


Κατά την τελετή λήξεως των Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Ἱ. Μ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων (12/5/2001)

①, ② Ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου καὶ Πάπα Αλεξανδρείας καὶ Πάσης Ἀφρικής στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (18/4/2001)

③ Χαιρετισμὸς τοῦ Μακαριωτάτου κατὰ τὴ συναυλία τοῦ Κέντρου Στήριξης Οἰκογένειας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν στὸ Στάδιο Ειρήνης καὶ Φιλίας (2/6/2001)

④ Ἀπὸ τὰ Θυρανοίξια τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Νοσοκομείου «Ἐρρίκος Ντυνάν» (3/6/2001)



Ἐπίσκεψη τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας



Μὲ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Ἁγίας Πετρούπολεως καὶ Λαδόγας κ. Βλαδίμηρο (Ἱερὸς Ναὸς Παναγίας τοῦ Καζάν)



Ὁ Μακαριώτατος προσφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὸν Δήμαρχο τῆς Μόσχας



Ἡ Εὐλογία. Στὸν Ἱερὸ Ναὸ τῆς Παναγίας τοῦ Καζάν στὴν Ἁγία Πετρούπολη.



Προσκύνηση τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Σεργίου Ραντονέξ



Στὸν Καθεδρικό Ναὸ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Κρεμλίνου



ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΛΑΔΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.
Ι. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 - 115 21 ΑΘΗΝΑ - GREECE
ΤΗΛ.: 7218308, FAX.: 7218336
ISSN 1105-7203

PORT
PAVE
HELLAS

